Kirke og Kultur

Indhold:

KRISTEN ANDERSEN: Naar talsmanden kommer 177

O. F. OLDEN: Valutaspørsmaalet og menneskelig arbeide 195

FREDRIK PAASCHE: For deres lidelses skyld 202

S. MICHELET: Kirken..... 208

PER PEHRSSON: Kyrkan lyfter huvudet 218

Litteratur anmeldt av Jens Gleditsch ... 224

Redaktør: EIVIND BERGGRAV

Kirke og Kultur utkommer med 1 hefte hver maaned undtagen i juni og august. Abonnement kr. 10,00 pr. aar. Kan bestilles paa postanstalter, hos bokhandlerne og i ekspeditionen, Raadhusgaten 30 B.

Eftertryk av tidsskriftets artikler er forbudt.

HEFTE 4 APRIL 1920 27. AARG.

STEENSKE BOKTRYKKERI, JOHANNES BJØRNSTAD. KR.A

CAMMERMEYERS BOGHANDEL

(Sigurd Pedersen og Eistein Raabe.)

KARL JOHANS GATE 41—43.

Stort lager av ny og ældre norsk og utenlandsk literatur.

Kataloger tilsendes.

Olsen & Jørgensen.

Orgelfabrik, Kristiania.

(Grundlagt i 1876.)

Leverance af Kirkeorgler efter Bestilling.

Stemning og Reparationer udføres.

WILH. SCHEEL & CO
REPRODUKTIONSATELIER
RADERINGSTRYKKERI. LYSKOPIERING. XYLOGRAFI.
GALVANOS. STEREOTYPI.
ARBINSGT. 1 ENESTE FIRMA SOM FORNIKLER KRISTIANIA
CLICHEER

Lyder Brun Paulus' kristelige Tanker

En studiebok.

Pris 5 kroner.

I alle boklader.

H. Aschehoug & Co.

Natanael Beskow.

Är livet värt att leva? Pris 60 öre.

Bönens mysterium (Särtryck ur «Fader vår») pris 50 öre.

Predikningar och föredrag 1919—1920 arkvis eller bundna vid årets slut. Rekvisition direkt från förlaget. Subskribtionsavgift 12 kr.

«Fader vår» och «Döden» utkomma i ny upplaga i början av mars.

Skrifter utgivna av **Førbundet av kristet samhällsliv** no. 5.

Framtidens skola rektor **S. Almqvist.** Pris kr. 1,25.

Birkagårdens förlag, Stockholm.

NAAR TALSMANDEN KOMMER

Foredrag i norsk theologisk forening 9de mars 1920.

Av overlæge Kristen Andersen.

Da vi for tre aar siden gjennemlevet reformationens jubilæumsaar, rigtignok under en meget uheldig konstellation av de ydre forhold, følte vel alle aandelig vaakne mennesker noget av den friske luftning fra Wittenberg og fra hele det 16de aarhundredes Tyskland blæse sig omkring ansigtet. I erindringen gjennemlevet vi alle de mange utfoldelser av aandelig frihet og personlig selvstændighet som historien fra den tid bringer os. Og der skaptes trods det ydre tryk glæde i vore hjerter. Kanske ogsaa det ønske: Gid jeg selv kunde været med i en saadan tid. Blandt de mange mer eller mindre betydelige Luthertræk som i den tid kom frem, var der et litet som gjorde særlig indtryk paa mig. Det var dette, at Luther, naar han bad sin aftenbøn, pleiet at gaa hen til det aapne vindu, og løfte sit øie op mot himmelens stjerner og inddra Guds friske luft i sit bryst. Det synes mig at illustrere den hele befrielse: Ut fra kirkernes indestængthet, fra deres kjerter og kunstige lysvirkninger, fra deres sakramenter og litanier — ut til livets Gud.

Ja, den som kunde leve med i en saadan tid!

Og nu var det det jeg gjerne vilde tale med Dem om i aften, at jeg netop tror vi gjør det. Oplever en ny reformation, og i og med det en kristen renæssance. Derfor synes jeg virkelig vi gjennem al denne ørkesløse strid, al denne smaalige forkjetring, al dene aandelige lummerhet, som undertiden synes at leire sig om os, bør opløfte vore hoder, fordi en forløsningstime stunder til.

Jeg er ikke teologisk bevandret nok, til at kunne hævde nogen fuldt begrundet mening om, hvad der var den lutherske reformations egentlige væsensindhold. Jeg har imidlertid indtrykket av, at man noksaa almindelig hævder dette om oplevelsen av Guds fri naade i Kristus, eller dogmatisk uttrykt: Retfærdiggjørelsen

ved tro, som det egentlig væsentlige ved den. Frigjørelsen fra den kirkelige autoritet blir da det middel, det meget vigtige middel, hvorved denne oplevelse kunde opnaaes. For min lægmandsforstand fortoner dette sig noget anderledes. Mig forekommer det, at det netop er frigjørelsen fra kirken som autoritet der er det centrale, det væsentlige i reformationen. Denne frigjørelse blev vundet, fordi Luther personlig hadde et ialfald i høi grad enestaaende eller sjeldent behov netop paa dette omraade der kaldes retfærdiggjørelse. Men jeg tror, at ogsaa andre momenter i det religiøse liv end netop dette om syndeskyld og naade vilde kunnet føre til det samme resultat: Frigjørelse fra kirken, naar kun momentet hadde optraadt med tilstrækkelig kraft. Man kan kvæle en mand paa forskjellige maater. Man kan holde et lommetørklæ for munden paa ham, eller sætte ham i et rum, hvor man litt efter litt pumper luften av. Det væsentlige er, at manden føler at nu blir han kvalt, og nu maa han faa fjernet de hindringer, de indsnevringer, der tar pusten fra ham.

Jeg har lyst til at fremhæve dette, fordi jeg tror, at der utspringer adskillig misforstaaelse med hensyn til reformationens betydning — ialfald mellem os lægfolk — ut fra denne betoning av retfærdiggjørelsestankerne som det væsentligste ved den. Det forekommer mig nemlig ganske sikkert, at kun et ganske litet mindretal av mennesker umiddelbart har en saa intens følelse av syndeskyld og det derved betingede forhold til Gud, som Luther hadde. Al denne eftersnakken og alle disse oplevelser av syndeskyld efter heroiske forbilleder er jo litet at fæste sig ved. Det er for en stor del blit formler som man hører paa og uttaler uten nogensomhelst virkelighetsbevissthet om den oprindelige tyngde disse oplevelser har hat i en sjæl som Luthers. Jeg skal bare minde Dem om den ene av formerne for vore liturgiske syndsbekjendelser, hvor presten knæler ned og uttaler, at «jeg for Dig, retfærdige Gud! er ganske og aldeles strafskyldig og fordømmelig». — — Og saa, efter at ha uttalt disse forfærdelige ord, der har et indhold, som maatte trykke den som virkelig mente det til jorden, reiser han sig op og ser sorgløs og glad ut, som intet skulde staa paa. Jeg nævner bare dette for at vise, hvorledes saadannhe formler tilslut ikke staar i noget forhld til den virkelige oplevelse hos den som uttaler dem. Og som det er i liturgien er det i det vanlige religiøse sprog. Netop med hensyn paa synd og

glæde ved naaden, er dette sprog forplumret og kommet bort fra virkelig overensstemmelse med menneskets sande oplevelse.

Luther selv var vel — hvad ogsaa Söderbloms sidste undersøkelse klart tilrettelægger, og hvad en mand som Søren Kierkegaard har aapne øine for — netop paa dtte punkt under indflydelse av et sykelig, melankolsk drag i sin karakter. Derfor fik ogsaa hans abnormt farvede oplevelse av synd, av Gud, og av djævel, en gigantisk kraft, saa han brøt ned alle stængsler for at komme ut i Guds fri luft og under Guds lyse sol. Og dette at stængslerne blev revet ned, det blev det gode, som alle vandt ved hans pinefulde og abnorme oplevelse. Ogsaa vi smaa og normale mennesker, der savner baade den religiøse klarhet og det patologiske tungsind, har faat lov til at gaa ut med ham og i frihet stille os ansigt til ansigt med livet og med livets Gud.

Den friske vind som blæste i reformationens første tid døde snart hen. Mennesket har ikke let for at finde sig til rette i friheten. Den sidste aften, da Jesus sat sammen med sine venner, skabtes der i hans sind et merkelig ord: «Naar Talsmanden kommer». Han saa ut over sine venners fremtid, over deres vandring dypere og dypere ind mot livets sandhet. Han saa ogsaa de mange biveie, der bøier av fra sandhetens vei. Men han var ikke bekymret. For sandhetens aand skulde komme, i kraft av hans indgang til Faderen. «Og sandhetens aand, naar han kommer, skal han føre Eder til hele sandheten».

Suverænt skulde hans venner staa overfor livet. Ikke ledet av nogen ydre autoritet, kun ledet av den levende veileder, der møtte det levende liv i dets mangfoldige kombinationer med dertil svarende vekslende reaktion.

Vi møter noget av denne aandelige suverænitet i apostelkonciliet i Jerusalem (Ap. Gj., 15). «Den Helligaand og vi har besluttet». De slaar ikke op i nogen bok, de kaster ikke lod, de *beslutter* efter overveielse i frihet og efter fordypelse i sit eget indre, hvor sandhetens aand lever og taler.

Men det varte ikke længe, saa blev denne sandhetens aand noget for flygtig. Der maatte noget mere bastant til. Og litt efter litt skaptes saa Peters stol i Talsmandens sted. Sandhetens aand blev stængt ind i kirken. Kun der kunde man faa høre aanden tale, kun gjennem kirkens mund. Og sikkerlig talte han ogsaa der ut gjennem aarhundrederne. Indtil livet kom, og stillet gjennem

Luther spørsmaal som kirken ikke kunde besvare ved den aandsfylde den som kirke eiet. Og saa faldt den. Faldt som ydre autoritet. I sit aapne vindu stod Luther og talte ansigt til ansigt med Gud og med Jesus Kristus.

Men paany maatte man ha noget ydre. Og man fandt det i den hellige bok, den hellige bok indsvøpt i bekjendelsernes omslag. Der var sandhetens garant, der var veiledningen, veiledningen til alt. Før vandret man til skriftestolen, nu slog man op i boken.

Baade kirken og boken er hellige, og kirken er helligere og høiere end boken, ti den er og skal til dagenes ende være sandhetens søile og grundvold. Men over dem begge staar sandhetens aand, og livets krav til sandhetens aand. Der har været levet fire aarhundreder i fromhet bygget paa boken, og vi er selv utgaat fra denne fromhet og har dyp ærbødighet for den.

Men livet spørger atter. Spørger om ting som boken ikke kan besvare. Derfor falder boken, paa samme maate som kirken i sin tid faldt. Falder som ydre autoritet. Og kun sandhetens aand er tilbake. Men han skal ogsaa lede til hele sandheten.

Fordi alt dette staar saaledes for mig, derfor mener jeg vi lever i en reformationens tid. Og min første umiddelbare, glade følelse er en sterk befrielse. Et dypt uhindret aandedrag i den aapne friske luft. Og en følelse av at turde trække dette aandedrag og dog være et kristenmenneske.

Der er én forskjel paa den reformation vi staar midt i nu, og den tidligere. Der mangler denne gang den enkelte mand, mangler reformatoren. Ialfald til denne dag. Ogsaa paa Luthers tid utsprang vel det reformatoriske verk fra en hel tidsalders aandelige disposition. En saadan særlig disposition er der ogsaa i vor tid. Ganske utvilsomt. Men mens i det 16de aarhundrede tidsaanden skaffet sig utløsning i en enkelt mand, har den denne gang gjort det i en retning, den retning som kaldes liberalisme. Det er mulig at dette kun er noget foreløbig, at reformatoren dog vil komme. Og det er mulig, det hele i denne henseende vil forløpe anderledes end sidst. Foreløbig hviler ansvaret ialfald paa retningen som saadan. Derigjennem paa alle de enkelte. Ved et saadant forløp vindes der kanske noget i forsigtighet og kløgt. Men der tapes i kraft. Kun den enkelte vældige personlighet kan frembringe den store kraftutfoldelse, den som er villig til at sætte

livet ind, ialfald i den beskedne form, at den tør tillate sig at gaa saa langt, at en forløpelse, en uklokskap, en feiltagelse blir mulig.

Men foreløbig er det som sagt retningen som saadan vi har at holde os til. Hvad skal vi saa ønske for den? Ad hvilke veie bør den skride frem?

Først og fremst synes jeg da for min del, at netop dette principielle om frigjørelse fra den ydre skriftautoritet bør finde et klart og utilhyllet uttryk fra dens side. Netop heri ligger nemlig frigjørelsen. Og netop her ligger det skillende punkt mellem det gamle og det nye. Og istedetfor nu at forsøke at vise, at dypest set er forskjellen ikke saa stor, vi mener i grunden det samme; naar vi uttrykker os litt forsigtig, og sætter ordene rigtig kunstfærdig sammen, saa kan vi flytte folk over fra det ene til det andet uten at de merker det, smugle den nye opfatning av skriftprincipet ind paa dem i al stilhet — istedetfor dette bør der efter mit skjøn netop her komme fuld klarhet. Det dreier sig her om et saa grundforskjellig syn paa utgangspunktet, at nogen sandfærdig forening mellem gammelt og nyt er umulig. Striden maa utkjæmpes. For kristendommens skyld og for vore barns skyld maa den det. Lyset maa sættes paa staken. Og lyset er nu netop dette, at vi principielt er løst fra skriftens ydre autoritet. Man kan paa dette punkt ikke være klar nok. Ti den fred man maatte kjøpe sig ved et tildækket forhold her, den kjøpes derved, at en flerhet av menneskene, især de unge mennesker, tapes for kristendommen.

Det er unødvendig i denne forsamling at si, at den hellige skrifts værdi derved paa ingen maate forringes. Som intet sandt forringes ved at løftes op i et høiere sandhetens lys. Men det er heller ikke nødvendig at si, at netop et klart og avgjort brudd med den gamle vurdering av skriften og den derpaa byggede kultus av skriften — den behandles jo dog i brede kredser som en slags fetisch — netop dette vil føre til den avgjørende og sikkert bitre strid som maa komme. Og muligens, om saa skal være, til et brudd. Og denne strid vil koste de liberale teologer — og for den saks skyld ogsaa andre mennesker — motgang, motsigelse, personlig forulempelse. Der vil tyndes paa bænkene. Og det vil merkes, at man ikke faar lov til at bære det kristne navn. Men hvad gjør saa det, for den som tror sig at eie sandheten i

en klarere form? Det er jo dog for en gangs skyld en anledning til at «lide for læren», som Kierkegaard snakker saa meget om. Og de tyndt besatte bænker, som De kanske vil ha for Dem, paa dem sitter der dog mennesker, hvis sjæle netop De ved Deres klarhet paa dette punkt, gir hvad andre ikke kan gi dem. Er det ikke en tanke som kan løfte? Og er det saa ikke for en tid godt, netop for prester, at livet selv fjerner noget av det, som vel for en prest maa være den største fare: Ønsket om at kunne slaa an, bli populær, bli noget for de mange, for massen, for alle? Er det ikke, naar vi ser litt større paa det, en trøst, netop at kunne lide litt for læren? Og at kunne i nogen grad føle trøsten ved dette: Ve Eder, naar alle taler vel om Eder!

Altsaa! Klarhet i dette om skriften. Utilhyllet klarhet. Det er det første jeg for min del ønsker retningen og dens mænd.

Men, vil De si, skal man da ikke ta hensyn til de anderledes tænkende, og søke ikke at saare deres følelser? Selvfølgelg skal man det. Men paa den anden side: I en overgangstid indtrær tilslut det tidspunkt, da det definitive brudd eller risikoen for dette brudd maa tages. For sakens skyld, og for deres skyld som kommer efter os. Og dernæst: Det er virkelig min personlige erfaring, at netop naar man — med sandhetens dype fred i sit hjerte — taler helt og aapent ut til sin motstander, som den der har tillid til motstanderen, og respekterer motstanderen, og bare vil fremlægge sin aapne mening for ham, da vinder man sin motstander. Ikke for sine meninger. Men i hjertelivet. Netop ut fra en saadan aapen meningsutveksling med motstandere kan der trods alle bestaaende motsætninger slaa en gnist over fra hjerte til hjerte, en gnist der belyser i et lynglimt det trods alt bestaaende fællesskap, og belyser det paa en saadan maate, at ingen av parterne glemmer det, men trods at alt utadtil er som før, rækker hverandre paa aandelig vis hænder utover det hele. Og dette tror jeg ogsaa De alle skal erfare, netop hvis De er helt aapne, helt sande, helt fredsommelige i sandheten, og ydmyge overfor den fælles Gud og den fælles Herre.

Dette var om selve principet. Saa litt om alt det andet, der hænger sammen med livet under Talsmandens veiledning.

Her gjælder det da efter min mening for det første i megen enkelhet at søke at gi et uttryk for sin tro paa Talsmanden, paa

den Hellige Aands virkelighet. At skape et levende og virkende uttryk for dette led i vor hellige tro: Jeg tror paa den Hellige Aand, en hellig almindelig kirke, de helliges samfund.

Enkelt siger jeg. For ogsaa dette kan siges kunstig, forsigtig, mangetydig. Intet kan siges saa forsigtig, saa filosofisk, saa mangetydig som det om aanden. Og her mener jeg man maa søke tilbake til den realisme, hvormed Jesus selv har fremstillet dette. Næsten som en person fremtræder i hans tale Talsmanden. Ikke netop den form mener jeg vi skal føle os bundet av. Den er jo dog et billede. Og et billede som ikke saa let gripes av os. Men som en bevisst funktion av Vor Herre Jesus Kristus, en funktion der er fremgaat av hans nære forening med Gud selv. Den hellige aand, det er den haand Jesus Kristus strækker ut til hver enkelt, fra den tilværelse hvor han nu er. Han tænker direkte paa dig og paa mig, hver i vor nød og vor glæde, rækker sin haand ut og griper vor haand med den og fører os varlig, skridt for skridt.

At gi hver for os et levende uttryk for at vi tror paa dette anser jeg for meget væsentlig.

Men det kan vi bare gjøre, hvis vi selv lever i det. Vi skal hengi os til denne følelse av at vi som kristne har lov til at stille os i et suverænt forhold til livet. I friskhet og umiddelbarhet skal vi møte det i dets mangeartede kombinationer med løftet pande og med aapent hjerte. Og reagere i forhold til det frit, efter vor av Kristi aand prægede individualitets egenart. Reagere, som *vi* maa reagere. Ikke som Paulus, eller Johannes, eller endog Kristus selv vilde reagert. Ti vi er Kristi efterfølgere, ikke Kristi efterlignere. Enda mindre Paulus' efterlignere.

Men er dette ikke vovelig, vilkaarlig, umulig? Jo, selvfølgelig er det menneskelig talt det. Men kristendom er nu i det hele et vovestykke. Og det vil til dagenes ende karakterisere kristne, det som karakteriserte Paulus fra Tarsus, at han fremsatte ubeviste paastande. Og at man vil kalde os for daarer. Kun bør vi selv være vaakne, og vaake over at vi ikke blir daarer. Og det gjør vi kun, hvis vi lytter nøie efter Talsmandens stemme. Ti den er sagte, og der er meget i os som taler høit og søker at overdøve den.

Vi maa disponere os for at høre hvad han har at si os. Og denne disposition sker paa mange vis. Netop overfor den har

Jesus Kristus git os mange gode raad. Først dette: «Hver den om er av sandheten, hører min røst».

At være av sandheten, det er den første betingelse for at motta impulser fra sandhetens aand. Og ikke sandt, det er ikke saa let at være av sandheten? At være først helt sand mot sig selv i alle henseender. Se det onde og det gode hos sig selv i virkelighetens fulde dagslys. Ikke gjøre det gode større eller mindre end det er. Og ikke gjøre det onde større eller mindre end det er. Men være helt sand i begge retninger. F. eks. ikke slaa sig paa sit bryst og si: Gud vær mig synder naadig, hvis man ikke føler sig som tolder for Gud og for mennesker. Være helt sand overfor andre, og her sandheten tro i kjærlighet. For det sidste maa med som sandhetens bestemmelse netop overfor andre. — At ønske en helt sand bedømmelse fra andres side overfor os. Og endelig: I al erkjendelse at søke kun efter sandheten, uten fordomme, uten ængstelse, i tillid til Gud. Se, alt dette hører med til at være av sandheten.

Saa er der et vilkaar til: «Salige er de rene av hjertet, for de skal se Gud». Et vanskelig vilkaar, som kan koste kamp og nederlag og kamp paany.

Og endelig et vilkaar til: «Hvorledes kan I tro Gud, som tager ære av hverandre», siger Jesus. og rører ved et av de aller, allerfarligste vilkaar. Fordi det er noget saa almindelig og saa menneskelig og saa subtilt i sine avgrænsninger, dette at ta ære av hverandre.

Stræber man saa efter disse vilkaar og naar dem i nogen grad, da vil man opleve at høre Talsmandens røst. Som veiledning paa veien. Ikke saaledes, at vor selvvirksomhet indstilles, at vi som under et hypnotisk eksperiment lukker øinene til og styrter sanseløst dithen som hypnotisøren, aanden fører os. Nei. I fuld selvvirksomhet, med utnyttelse av alle aandsevner. «Den Helligaand og vi har besluttet». Det er netop uttrykket for forløpet av det hele. *Vi* beslutter, og dypt i vort væsen siger aanden ja eller nei til vor beslutning. Hvorledes? «Aanden blæser hvor den vil, og Du hører dens susen, men Du vet ikke hvorfra den kommer og hvor den gaar hen. Saaledes er det med hver den som er født av Gud». Vi hører dens susen. Og skulde jeg at fra min erfaring forsøke at omskrive denne susen, vilde jeg kalde den for freden. Det er noget underlig, noget jeg vil anse som finere av-

merkende end det vi kalder samvittighet dette med freden. Hvor uendelig litet skal der ikke til for at freden er borte? Og hvor kan ikke freden bli dyp, trods at alt utvendig taler mot den avgjørelse Du har truffet. «Bliv i freden», det er en vakker hilsen. Den tror jeg sikkert er uttænkt av en der har hørt aandens susen. Det med freden, det er aandsbeslegtet med dette om de uutsigelige sukke. Sukkene er en anden funktion end freden, men begge funktioner er av aanden.

Saa skal vi ikke tale mere om dette som foregaar i dypet av vort væsen, og som for hver enkelt av os er vor egen dype hemmelighet, hvis indhold vi bare kan antyde for hverandre, for derved at styrke hos hverandre følelsen av at vi alle har den samme aand, og lytter til stemmen fra den samme Talsmand, der kommer fra vor fælles Herre. Og saa vender vi igjen vort blik mere utad.

«Naar sandhetens aand kommer, skal han veilede Eder til hele sandheten». Det er et overordentlig trøstefuldt ord. Fordi det bekræfter for os, at Jesus meget vel visste, at den hele sandhet ikke forelaa da han talte disse ord.

Hele vort liv og hele slegtens liv er en bevægelse hen mot den hele sandhet. Og vi kan rolig si, at den hele sandhet ikke vil naaes, hverken av noget individ eller av slegten i sin helhet. Og nu maa vi merke os, at livet er en enhet. Der er ikke to slags av hverandre uavhængig sandhet: en om den ydre verden, universet, og en om den indre verden, aanden. Begge de to sandheter hænger visselig paa det nærmeste sammen, skjønt vi endnu ikke kan se det punkt hvor de møtes. At de hænger sammen, det merker vi derpaa, at fremskridt i den ene form av sandhetserkjendelse influerer paa den anden. Se derfor er det en viduunderlig trøstefuld ting, at vi har en levende veileder og ikke en bok. Ti boken lever ikke. Den fortæller om hvad der er levet. Den viser forholdet mellem de paa en tid levende og den tids livskombinationer. Og saa tier den. Men talsmanden taler. Vi har i vort eget væsen en veileder, som viser os, hvorledes vi skal stille os til de nye former av livets utfoldelse. Og fremforalt: Som lar os uten frygt se paa livets utfoldelse og sandhetserkjendelsens fremskridt. Det kommer igjen frem dette om vor personlig suveræne stilling, kommer som en gave fra aanden. Og aanden kommer fra Gud, og gjør det klart for os at vi er av Guds slegt, at vi er barn i vor Fars hus, og at vi i vor Fars hus ikke paa orien-

talsk vis skal kaste os næsegrus i støvet overfor Gud, men opreist møte ham med løftet pande. Hans tanker skal vi faa lov til at tænke efter. Og efterhvert som vi griper den, skal nye livsimpulser fra disse tanker utgaa til os. Og tølgende disse impulser skal vi bli Guds medarbeidere, og sammen med ham fuldføre, hvad der er hans hensigt med hele det store tilsammen, og med hver enkelt av os især. Fra universets Gud gaar han ut, sandhetens aand. Fra ham som har frembragt og elsker hele det myldrende, individuelle liv, og vil noget godt og skjønt med det. Men som ogsaa holder alle kloder i sine uforstyrrelige baner. Fra ham som har disse to eiendommeligheter i sit væsen:

«Han ser hver stjerne i vrimlen og hvert et barn paa jord».

Den aand som utgaar fa ham, han lærer os det ophøiede og store, og det enkle og inderlige paa en gang. Og han lærer os derfor at møte livet og ta det i favn som en herlig gave.

Og jeg skulde tro, at det netop er noget i denne retning han gjerne vil lære os nu. En freidig, frisk hengivelse til livet, som det møter hver enkelt av os, og en gripen av Gud netop i dette enkle og ukunstlede liv. Jeg kan ikke komme bort fra, at der er noget ved kristendommen ut gjennem tiderne, som ikke har undgaat at bli livsfjernt. Jeg tænker her ikke paa det dypt tragiske, der kan og maa optræde under den kristelige utfoldelse, til visse tider og under bestemte kombinationer. Kristendommen tar sit ene utgangspunkt fra verdens største tragedie. Og den fører for visse personlige konstruktioner til det tragiske. Som Kierkegaard viser. Jeg tænker ikke paa dette. Men paa den lunkne jammerdalstanke, der forvandler en tiendedel av menneskene til en slum, og de øvrige ni tiendedele til forkomne medskapninger. Der maa under bibehold av næstekjærlighetens fulde utfoldelse kunne findes en mere glad og freidig og frisk maate at møte livet paa. En sterkere vurdering av livet i og for sig. Det er dog dette liv Gud har skapt, og som skal fortsættes. Og det er dog virkelig i Edens forlatte have vi en gang skal vandre ind igjen, naar engelen ved indgangen har nedlagt sit sverd, og adgangen til livsens træ midt i haven er aapnet paany.

Nu maa jeg be Dem her ikke at misforstaa mig. Det at møte og hengi sig til livet er ikke det samme som egoisme og livsnydelse. Ti den som virkelig gir sig til livet, møter ikke bare nydelse og glæde. Han møter ogsaa sorg og nød, og det vil netop være en

del av hans livshengivelse at forsøke at ophæve denne sorg og nød. Og derved tjene livet. Heller ikke behøver jeg si Dem, at jeg har den dypeste ærbødighet for dem, der helt ofrer sit liv for denne tjeneste. Kun maa jeg paapeke, at det efter mit skjøn er i fuld overensstemmelse med religiøs livsforstaaelse, at man lever sit naturlige og normale menneskeliv i sit naturlige miljø, og heri forsøker at være god og at gjøre livet lyst og godt for de mennesker der omgir en og falder indenfor ens naturlige virkesfære. Der er dannet et høist misvisende ord som heter: «Arbeidende kristne». At dette ord er dannet viser bedst beretigelsen av det jeg her fremholder. Ti «Arbeidende kristen» det vil netop si paa en eller anden maate at melde sig ind i slummen. At faa et skilt, hvorpaa der staar: «Her drives kristelig virksomhet». Helst med foreningens navn under.

Naar jeg nævner dette her, er det virkelig fordi jeg tror der trænges en korrektion i retning av en større umiddelbarhet overfor livet. Jeg tror vi i høiere grad bør forsøke at se ut som almindelige mennesker, leve som almindelige mennesker, være snille mot andre som almindelige mennesker. Og saa en gang imellem, naar det maatte falde ganske naturlig, ogsaa gi et direkte uttryk for at vi derhos er kristne mennesker. Jeg tror man gjorde vel i en gang imellem, naar man vil gjøre det hyggelig og godt for nogen forkomne mennesker, at gi dem kaffe og julekake uten samtidig opbyggelse og gudelig snak. Kaffe og julekake sammen med hjertets uskrømtede velvilje turde muligens gi en bedre forstaaelse av den aand som bor i mennesket end denne stadige tale om religiøse ting, og denne stadige direkte opbyggelse. Naar Jesus kunde være saa velseet blandt toldere og syndere og delta i deres gjestebud, da tror jeg virkelig det blandt andet laa deri, at han ikke til enhver tid plaget dem med opbyggelse, men undertiden eller ofte kun lot sit hjertes venlighet og godhet lyse over dem.

Det er endvidere en fare for kristendommen efter mit skjøn, at den kan komme til at forse sig paa det forkomne og daarlige, og overse det normale. Det er en fare ,fordi det normale dog er den bredeste del av livet. Og netop dette normale trænger i aller høieste grad at gripes av den følelse, at just for det er kristendom det det trænger. Og netop for det er kristendom særlig skikket til at utfylde savn paa den ene side og stille livs-

opgaver paa den anden side. Grundtvigianismen og hos os de frilynte ungdomslag, repræsenterer, synes jeg, aandelig sunde retninger, som baade trænger kristelig sympati, og er skikket til at tilføre kristendom nye kræfter. Derimot er der over meget av det egentlig «kristelige arbeide» en viss aandelig lummerhet og beklemthet, som virker frastøtende, især paa yngre. Og som — derom er jeg forvisset — er skikket til at drive dem hen mot Nietzsches opfatning av kristendom som «slavemoral». Denne evindelige offentlige bøn, offentlige salmesang, opbyggelige taler ved alle leiligheter, selv om det gjælder anskaffelse av en ny ramme rundt altertavlen, den blir kvalm. Og den bør man komme bort fra.

Nu vil De spørge mig om dette har noget med Talsmanden at gjøre. Og dertil vil jeg svare Dem, at det har det. Fordi han utgaar fra Gud, derfor er Guds væsen i ham. Ogsaa den side av Guds væsen som aabenbarer sig i livet. Ogsaa i livets umiddelbarhet er der gudsforhold. «Sfærernes musik», det er en lovsang til Guds ære, som lyder dag og nat. Og lerkens sang og dyrenes muntre lek er en umiddelbar glædens hymne og glædens dans til Guds ære. Men der er friskhet over det. Og vi maa faa noget av denne friskhet ind over os. Jeg vil minde Dem om Gabriel Scotts: *Kilden*. Det er en dypt religiøs bok, som har meget at lære os, efter min opfatning av sakerne.

Nu er der, synes jeg, netop inden den liberale retning, der bærer den reformation vi gjennemlever, meget tydelige tegn i retning av denne aandens fri tale og fri vurdering av livets indhold. Der er utvilsomt en øket tilbøielighet til at træ i umiddelbart forhold til livet ut fra den indre, kristelige bestemthet. Og der er ogsaa tydelige tegn paa, at der holder paa at utvikle sig en mere sand form for kristen personlighet. Mere sand, fordi den gir det individuelle særpræg sin ret, og ikke støper alle i en fælles og autorisert skikkelse. Navnlig er den sociale interesse for det store samfunds forhold blit vaaken. Derimot finder jeg ikke en tilsvarende ineresse for de livsmomenter, der præger, ja danner den enkeltes liv i glæde og sorg. Der er likesom ikke fri adgang endnu for et menneske til helt aapent at ta hele sit væsen, alle sine forhold med ind for Jesu Kristi ansigt, i tillid til, at alt det som i sandhet hører til livet og danner livets væsen, ogsaa hører ind under Kristi frelse og forsorg. Herom skal jeg

tale imorgen [1]). Derfor skal jeg ikke gaa nærmere ind paa det nu.

«Naar Talsmanden kommer skal han herliggjøre mig», siger Kristus, «ti han skal ta av mit og forkynde Eder. Jeg har endnu meget at lære Eder, men I kan ikke bære det nu. Dette har jeg sagt Eder, mens jeg var hos Eder. Men naar Talsmanden kommer, den Helligaand, som Faderen skal sende i mit navn, skal han lære Eder alle ting, og minde Eder om alle ting som jeg har sagt Eder».

Vi kommer ved disse ord over til det næste punkt jeg gjerne vilde tale med Dem om i aften. Om vort Kristusbillede, og Talsmandens forhold til dette.

Det nye testamente har sin enestaaende betydning deri, at det gir os det eneste direkte billede av Kristus vi eier. Det er unødvendig for mig overfor Dem at paapeke den evige værd dette billede har for os alle. Jo mere vi lever i det nye testamentes verden, des klarere trær Jesu Kristi billede litt efter litt frem for vort indre blik, som gjenstand for vor tillid, vort haab og vor kjærlighet.

Den som jevnlig benytter denne kilde til forstaaelse av Jesu personlighet, finder altid nye træk, og kommer stadig under sterkere indflydelse av det indhold av mild kjærlighet, av tungt alvor, og av hellig kraft som taler ut av det.

Men prøver vi nu os selv med hensyn paa karakteren av det billede av Jesus der lever i vort hjerte, og sammenligner vi dette billede med det der fremgaar f. eks. av Kierkegaards forskjellige uttalelser, da merker vi straks en betydelig forskjel. Paa denne forskjel gjør vi efter min mening vel i at henlede vor opmerksomhet. Den reiser nemlig spørsmaalet, ikke om forskjellens tilstedeværelse, ti den er hævet over al tvil. Men om berettigelsen av vort eget *utvidede* og *formildede* billede.

Nu er det karakteristisk for Kierkegaard, at han ikke tillater nogen forskyvning eller suppleren av det billede det ny testamente har git. Enhver saadan proces overfor Kristusbilledet rammes av hans mest fortærende haan og skarpeste fordømmelse. Jeg skal i den anledning bare minde Dem om hans indledende bøn i «Kristetndoms Indøvelse»:

---

[1]) *Hjemmet og dets forhold til religion og kristendom.* Foredraget offentliggjøres i næste hefte.

«Vel er det atten aarhundreder siden at Jesus Christus vandrede her paa jorden. Men dette er jo ikke en begivenhed lig andre begivenheder, hvilke først, som forbigangne, gaar over i historien, og saa, som længst forbigangne, gaar over i glemsel. Nei, hans nærværelse paa jorden bliver aldrig noget forbigangent, altsaa heller ikke mere og mere forbigangent — hvis da ellers troen findes paa jorden. Ti, hvis ikke, ja, da er det i samme øieblik længe siden han levede. Saa længe der derimot er en troende, maa denne ogsaa, for at være blevet det, have været, og som troende være ligesaa samtidig med hans nærværelse som hine samtidige. Denne samtidighed er troens betingelse, og nærmere bestemmet er den troen. — — Herre Jesus Christus, at vi da ogsaa saaledes maatte blive samtidige med Dig, se Dig i Din sande skikkelse og i virkelighetens omgivelse, som Du gik her paa jorden, ikke den skikkelse, i hvilken en tom og intetsigende, eller en tankeløs-sværmerisk, eller historisk-snaksom ihukommelse har vanskapt Dig, da den ikke er fornedrelsens, hvori den troende ser Dig, og umulig kan være herlighedens, hvori endnu ingen har seet Dig. At vi maatte se Dig som hvad Du er og var og vil være indtil Din gjenkomst: det ringe menneske, dog slægtens frelser og forløser, der af kjærlighed kom til jorden for at søge de fortapte, for at lide og dø, og dog bekymret . . . ak, for hvert skridt Du gjorde paa jorden, for hver gang Du kaldte ad den vildfarende, for hver gang Du udrakte Din haand til at gjøre tegn og undere, og for hver gang Du uden at røre en haand værgeløs led menneskenes modstand . . atter og atter maatte gjentage: Salig den som ikke forarges paa mig. At vi maatte se Dig saaledes, og at vi saa ikke maatte forarges paa Dig!»

De vet alle, mange av dem bedre end mig, hvorledes nu, utfra denne fastholden og ensidige betoning av det ny testamentes indhold, Kristusskikkelsen, apostelskikkelserne og den ideale kristenskikkelse oprulles for vort blik. Paa bakgrunden av en uendelig fjern og syk opfatning av det almindelige menneskeliv, trær disse skikkelser frem med lidelsens stempel paatrykt hver mine. Det hele virker uhyggelig forvredent og virkningen forsterkes ved den haan, der overskyller det alminhdelige menneskeliv med dets officielle kristendom og den dype og sande ærbødighet for Kristusbilledet og apostelskikkelserne og de virkelige sandhetsvidner.

Nu føler jeg det virkelig som noget ganske beklemmende at skulle uttale mig her om de synsmaater Kierkegaard hævder. Jeg er muligens beklemt overfor Dem, som i mange henseender har bedre betingelser for at dømme om disse ting end jeg. Men jeg er merkelig nok enda mere beklemt overfor Søren Kierkegaard, som hviler i sin grav. Jeg synes næsten jeg hører hans almindelige haansord: «*Digteren*», slængt mig i møte, hvis jeg da kommer ut over den tauseste foragt. Og ikke desto mindre maa man efter min mening gjennem det. Man maa gjennem Søren Kierkegaard netop hos os, fordi hans aandelige indhold i ikke ringe grad lever igen netop hos os.

Nu er det paa den ene side klart, at Kierkegaard tænker ut fra utgangspunkter, som ikke helt ut gjælder for os. Derved falder noget bort. Men rent bortset fra dette, kan jeg ikke forstaa andet, end at hans Kristusbillede er den nødvendige følge av en konsekvent utnyttelse av de nytestamentlige Kristustræk uten supplering eller formildelse. Hvis jeg kun trodde at ha det nye testamente at holde mig til, og ansaa dettes Kristusbillede for væsentlig uttømmende, da vilde jeg føle mig nødsaget til at erklære mig enig med Kierkegaard. Kun vilde den direkte følge herav for min del være, at jeg maatte ta avstand fra kristendommen som den absolute religion. Min umiddelbare virkelighetsbevissthet siger mig nemlig med en for mig personlig sikkerhet, at et saadant galehus er tilværelsen dog ikke.

For mig er det derfor blit nødvendig at gaa til den antagelse, at det ny testamentes Kristusbillede ikke er væsentlig fuldstændig og uttømmende, og at det maa utfyldes ved personlig forhold til Kristus gjennem Talsmanden. Efterhvert som denne oplevelse ut gjennem kirkens liv blir mere og mere fyldig, kommer nye træk litt efter litt ind i billedet og forandrer i nogen grad dets karakter. Denne forandring sker sterkest i formildende retning. For almindelig menneskelig syn vil man kalde denne forandring formidlet ved fantasi. For min del tror jeg altsaa denne «fantasi» er korrigert ved den indre oplevelse av Talsmanden.

Denne min opfatning finder jeg støttet i de ord jeg ovenfor har nævnt om Talsmandens komme. Det forekommer mig nemlig, at der til grund herfor ligger den opfatning fra Jesu side, som jeg nu vil forsøke at skildre:

Kristus kan kun aabenbare sin personlighets indhold overfor

det begrænsede antal av livskombinationer, hvormed han er kommet i berørelse. Denne aabenbarelse gir indblik i noget konstant, der hører til hans væsens kjerne, og noget tilfældig, der er reaktion overfor den givne situation og har gyldighet kun overfor denne. Det nye testamente viser os en hel række av saadanne møter mellem Jesu personlighet og givne situationer. Av disse er enkelte ifølge sit indhold av evig betydning. Jeg vil blandt disse nævne det møte der førte til hans død. Og der kan nævnes flere andre, der umiddelbart bevidner sig med en lignende betydning. Paa den anden side er der andre situationer, der har skapt Jesuord, som efter mit skjøn ikke har denne universelle betydning. Navnlig gjælder dette en række uttalelser, der er præget av hans uvilje overfor massestemning og massebegeistring. Jeg kan nævne talen i Kapernaum, og det haarde ord om at hade far og mor og hustru og barn i forbindelse med lignelsen om taarnbyggeren og hans beregning av bygningens kostende. Videre svaret paa sadducæernes spørsmaal om de dødes opstandelse. Det er efter min opfatning ikke tillatt, paa grundlag av disse uttalelser, der er født i en polemisk stemning, at drage almengyldige slutninger om Jesu dypeste personlige vurdering av de foreliggende spørsmaal. Jeg tror svaret hadde faat en anden form, hvis spørsmaalet var kommet fra et kongenialt hold.

Videre maa der efter mit skjøn tages hensyn til, at paradoksalt formede ord lettest er erindret og opbevart. Det er derfor mulig, at det nye testamentes samling av Jesusord er blit ensidig forskutt ved et utvalg paavirket av perifere momenter.

Endelig maa man bemerke, at navnlig den mere liberale retning ved at lægge ensidig vegt paa synoptikerne, væsentlig faar et billede av Jesus som han fremtraadte for folket, med en betydelig grad av utelukkelse av de mere intime momenter som Johannesevangeliet tegner. Det ligger ganske utenfor min kompetence at bedømme det rette elle urette i den svake vurdering av Johannesevangeliet. Men sikkert tror jeg det er, at det billede man faar av en mand ved at tegne hans mot offentligheten vendte aandelige fysiognomi, ikke er uttømmende, og navnlig efter al sandsynlighet har tapt i mildhet og varme. Derfor taler al erfaring fra det almindelig liv.

Naar jeg nu tar hensyn til alt dette, bestyrkes jeg yderligere i min tro paa det ny-testamentlige billedes ufuldstændighet. Hertil kommer saa det ændrede miljø i vor tid. Og derav det spørsmaal: Hvorledes vilde Jesus Kristus stille sig til den bestemte situation hvori jeg nu lever? Hvorledes vilde han besvare det spørsmaal jeg nu stiller ham?

Overfor dette spørsmaal tror jeg da Talsmanden herliggjør ham stadig paany ved at ta av hans og forkynde os under livets skiftende forhold, og forvisse os i vore hjerter om, at svaret virkelig kommer fra ham. Og gjennem disse svar, støttet av den ny-testamentlige overlevering, dannes saa litt efter litt stadig Kristusbilledet paany. Altid litt utvidet, litt mere fordypet, litt mere varmt. Kanske ogsaa av og til enda mere strengt. Men altid med det centrale drag i det hele: Ingen har større kjærlighet end denne, at han sætter livet til for sine venner.

Ut fra dette blir kristendom noget i stadig utvikling værende, idet Kristus gjennem aanden i sine lemmer stadig trær i forhold til nye kombinationer av liv og nye situationer. Dens grundlæggende situation er den som skaptes under de tre aars vandringsliv i Jødeland, i døden paa korset og opstandelsen til livet som en fuldbragt kjendsgjerning. Dens senere situationer har ofte noget av det samme indhold. Men de bør efter mit skjøn ikke med vold og magt presses ind i den oprindelige situations skema. Det forekommer mig at maatte være sandsynlig, at situationerne netop med hensyn paa det tragiske indhold, det paradoksale og lidelsesfuld, maa ha en tilbøielighet til litt efter litt at avdæmpes. Og at de lysere situationer litt efter litt maa komme mere frem. I nogen grad har dog Kristi aand seiret, og formildet og lettet livet.

Derfor bør man ikke i utide snakke om dette at bære Kristi kors. De kors vi bærer er dog oftest saa lette, at de ikke fortjener det samme navn som det tunge, han bar for os. Bar, for at vi skulde faa det bedre. Ti det var vel dog meningen som det endelige maal. Jeg synes vi bor takke ham for at vi faar et lettere og lysere og lykkeligere liv, fordi han tok vore byrder paa sig. Og jeg har liten sympati for denne unaturlige lyst til at faa pinsler at bære, som om livets egentlige mening var pinsler. Som om livet ikke skulde kunne være stort uten at man var i vaande og nød.

Hermed er det ikke min mening at si, at det at følge Kristus

efter blir en dans paa roser. Ialfald ikke paa roser uten torne. Der er og maa være torne. Men man skal heller ikke lukke sine øine for, at der er roser paa livets vei. Og at Kristi følgesvend har lov til at glæde sig over roserne.

Dette jeg har sagt Dem i aften har jeg ikke hat tid og anledning til i alle detaljer at gjennemarbeide. Det er derfor mulig, der deri kan være uttryk og vendinger som kunde misforstaaes og burde været undgaat. Jeg tror De vil motta det i venlighet. La mig si som en kameratslig samtale, og med den vegt en saadan samtale har.

Men grundstemningen vedkjender jeg mig. Jeg synes jeg merker kristelig vaar i en anden utstrækning end før. Merker noget nyt, at isen sprænges og bækkene bruser og fuglene under himmelen synger. Noget som har en ganske anden kristelig klang end før. Derfor føler jeg noget av dette:

Reis op Dit hoved al kristenhed,
Opløft Dit øie slaa ei det ned,
I himlen har Du hjemme!

Ti er om vaaren os sommer nær,
Naar bøg som figen og alle trær
De knoppes og udspringe.
Den slegt som lever naar tegnet sker
Forgaar slet ikke før ham den ser
Som lynet har til vinge.

Vi lever i en slegt som ser tegnet. Ikke netop endetidens tegn. Men tegnet av Talsmanden som atter kommer. Og det vil føre til en ny aabenbarelse av hans storhet, som lynet har til vinge

VALUTASPØRSMAALET OG MENNESKELIG ARBEIDE

Vi har sikkert alle en sterk følelse av at den nuværende stilling av Centralmaktenes valuta overfor nøitral og alliert valuta er en stor urettferdighet.

Denne følelse finnes langt utenfor de kristnes kreds. Finansmenn, mindre forretningsdrivende og almindelige hverdagsmennesker deler den, skjønt forretningsfolk kanskje er mere optat av tanken paa *ustøheten* i valutaen enn paa dens abnorme avvikelser fra forholdet før krigen.

Flere forslag til at rette paa de værste ulemper er kommet frem. Saa vidt jeg har sett, inngaar i alle disse et stort internasjonalt laan til Tyskland og levningene av Østerrik-Ungarn; men det ser ut til aa være vanskelig for finansverdenens ledere aa bestemme sig for en gjennemførbar fremgangsmaate. Dette kommer vel tildels av at de selv er uvillige til aa løpe noen økonomisk risiko, tildels ogsaa av visse politikeres innflytelse, idet det er noen av dem som ikke vil la garantien for et slikt gjenreisningslaan faa prioritet foran skadeserstatningene; tildels kommer det vel ogsaa av den holdning som det almindelige kapitalanbringende publikum inntar, idet dette altid ivrig søker efter sikkerheter og høie renter. Dette spiller en stor rolle hvis et slikt laan skulde utlegges offentlig og ikke være et laan fra regjeringer til regjeringer, og dette siste vilde jo være det samme som en tvangstegning av laanet.

Spørsmaalet er naturligvis overmaate innviklet, og selv om jeg ikke kan komme med noen detaljert løsning, tør det kanskje ha sin betydning aa prøve aa se spørsmaalet fra et noe annet synspunkt enn de vanlige, nemlig aa undersøke virkningene av de nuværende valutaforhold og av et slikt laan paa det menneskelige arbeide. For aa fremstille saken saa enkelt som mulig vil jeg begrense mig til aa tale om engelske, tyske og norske arbeidere.

Under normale forhold var 100 mark jevngod med 90 kr. eller 5 £, for øieblikket er de værdt ca. 6 kr. eller $^1/_3$ £. En tysk arbeider

faar ca. 30 mark om dagen, en norsk arbeider i samme bransje henimot 20 kr.; en engelsk arbeider noe under 1 £ (for enkelthets skyld setter jeg 20 kr. og 1 £). Hvis nu en tysk arbeider vil kjøpe en gjenstand av utenlandsk, f. eks. amerikansk oprindelse, og denne gjenstand koster 1 £ i europeisk havn, maa han arbeide 10 dager for aa tjene de 300 mark som svarer til 1 £. En engelsk arbeider trenger ikke aa arbeide mer enn *en* dag og en norsk arbeider knapt det-engang (naar vore penger staar normalt overfor de engelske).

Som *forbruker* av gjenstande av helt utenlandsk raaemne og fabrikasjon er altsaa den tyske arbeider 10 ganger være stillet enn en norsk eller engelsk arbeider. Dreier det sig om gjenstande fabrikert i *Tyskland av utenlandske raaemner* er dog hans stilling meget bedre. Sett at raaemnets verdi er halvparten av det ferdige produkts verdi; da vil den tyske arbeider bare være 5 ganger uheldigere stillet enn sine kamerater i nøitrale og mange allierte land. Dreier det sig om ting fremstillet *i Tyskland av tyske* raaemner blir hans stilling den samme som andre lands arbeideres, idet han nemlig her ikke har andre fiender enn de varefordyrere som det vrimler av i alle land.

Nu *maa* imidlertid den tyske arbeider — og ennu mer den osterrikske — kjøpe en hel del utenlandske varer, fordi landets forraad er aldeles uttømt, og fordi landet for tiden ikke engang kan skaffe det aller nødvendigste til livsophold. Følgelig maa han arbeide haardere enn andre og det med en kropp som er svekket av flere aars underernæring.

La oss videre se paa engelske, tyske og norske arbeidere som *produsenter*. Sett at en engelsk eller norsk arbeider er optat med aa lage en gjenstand hvis salgsverdi er det 4-dobbelte av den løn han faar herfor (den ene halvdel av salgsverdien kan være verdien av raaemnet og den siste fjerdedel renter og avskrivning av den i fabrikken nedlagte kapital). Produktet av en dags arbeide er da værdt 4 £ eller ca. 80 kr.

Om en tysk arbeider er optat med tilsvarende arbeide og maa bruke utenlandsk raaemne vil dette ha samme verdi som den engelske arbeiders, nemlig 2 £ eller 600 mark, og det ferdige produkt har ogsaa samme markedsverdi, nemlig 4 £ eller 1 200 mark. Men herav faar altsaa den tyske arbeider bare 30 mark eller 2,5 pct., mens den engelske eller norske arbeider fikk 25 pct. Derimot faar arbeidsherren 570 mark eller 47,5 pct. Under disse omstendigheter vil den tyske kapitalist kunne drive «dumping»

baade i Norge og England; men da han har altfor liten adgang til aa faa fatt paa raaemner til aa kunne drive i en slik skala at han derved kan erobre markeder, vil han høist sannsynlig ta den hele fortjeneste selv. Herav tar imidlertid den tyske stat og kommune en betraktelig del i form av skatter. Endel av disse vil atter flyte tilbake til arbeideren — dog hovedsakelig til den *arbeidsløse;* en annen del av skatten gaar til aa betale renter av krigslaanene som kapitalistene har tegnet, og en tredje del gaar til aa betale skadeserstatninger til noen av ententemaktene (forhaapentlig intet til Norge!)

En av følgene av den nuværende abnorme valuta er altsaa at «jobbingen» og «varefordyringen» trives meget bedre i Tyskland enn i land med normal valuta, og dette forhold er en konstant kilde til uro, og skaper derved et meget litet effektivt vern mot den fryktete «bolsjevisme», ja det gjødsler i virkeligheten revolusjonens mark.

Jeg vil derefter undersøke hvad virkning vanskeligheten ved aa faa fatt paa raaemner har paa det menneskelige arbeide, og jeg vil ogsaa her ta et konkret eksempel. Jeg velger en typisk industri som arbeider med uteneuropeisk raaemne, nemlig *bomullsindustrien.*

De engelske bomullsvarefabrikker har pengemakt til å kjøpe raabomull fra Amerika, India og Egypten, mens de tyske hverken har penger eller kreditt til aa kjøpe noen. Da det altsaa nu er færre kjøpere i raabomullsmarkedet blir under «frikonkurrensesystemet» følgen herav at prisene paa raabomull synker *(relativt)* til andre varer, selv om varen tar noen del i den *almindelige* prisstigning) og inderen, kopten i Egypten eller negeren i Amerika faar mindre betaling for sitt arbeide enn han vilde faatt om de tyske fabrikker ogsaa hadde vært kjøpere av raabomull.

Da de tyske fabrikker ikke kan produsere noe blir dermed ogsaa de land som pleier aa kjøpe ferdige bomullsvarer avskaaret fra aa kjøpe noe i Tyskland, men maa bestille dem i England. Resultatet herav er igjen at de engelske fabrikker blir aldeles overveldet av ordres og kan kjøres hele dagen, ja endog paa overtid. At dette ikke bare er en teoretisk spekulasjon bekreftes av at jeg nylig saa at fabrikkene i Liverpooldistriktet hadde sendt en anmodning om aa faa lov til aa arbeide lengere enn lovlig. Resultatet blir altsaa at den engelske arbeider maa arbeide længere tid i fabrikkene enn han ellers vilde ha behøvd. Naturligvis

faar han ekstrabetaling for overtidsarbeidet, men det ophever ikke det faktum at han maa arbeide lenger enn om de tyske fabrikker hadde været i drift. Paa samme tid gaar den tyske bomullsvarearbeider ledig.

Kort uttrykt: Den engelske arbeider blir berøvet sin fritid, den han kunde ha anvendt til aandelig utvikling, mens den tyske arbeider blir nedverdiget til en tigger og moralsk lider under arbeidsløshetens mare.

Dette er naturligvis et extremt tilfelle, men i den retning drives faktisk ledelsen av menneskenes arbeidsliv under frikonkurrensesystemet og den sterkeres rett.

Derefter vil jeg betrakte den virkning paa arbeidsforholdene som et laan til Centralmaktene og dette laans tilbakebetaling vil ha. Sett at England tegnet 10 millioner £ og Norge 10 mill. kr., og at laanet skulde tilbakebetales efter 30 aar. Slike laan blir jo altid tilbakebetalt gradvis, men det er noe lettere aa følge tankelinjen naar vi tenker oss en samtidig tilbakebetaling av det hele. Sett videre at den tyske mark i løpet av disse 30 aar har gjenvunnet sin normalverdi. Den *tyske* verdi av det engelske laan vilde da være sunket fra 3 000 mill. mark til 200 mill. mark og av det norske fra ca. 160 mill. til ca. 11 mill. mark; men den engelske eller norske obligasjonseier vilde likevel faa tilbake hele det beløp han skulde ha. Om et slikt laan var fastslaatt i *mark* istedenfor i £ eller kroner vilde forholdet for den norske obligasjonseier være at han betalte 60 kr. for 1 000 mark paalydende, men efter 30 aar vilde han — eller hans søn! — faa *900* kr. som da vilde være verdien av 1 000 mark, — og endda er ikke rentene regnet.

Mark, pund og kroner er intet annet enn *maalestokker*, og da nu disse maalestokker forandrer sin innbyrdes verdi, er de ganske uskikket til aa tjene som maal for den mengde menneskelig arbeide eller den mengde naturprodukter som ligger gjemt i de varer som ved handelen overflyttes mellem forskjellige land. Saalenge det fantes et aapent gullmarked hadde man en absolut enhet; men nu finnes ingen, og det er et stort spørsmaal om det er mulig eller ønskelig aa vende tilbake til guldenheten.

Da det planlagte laan skulde være tenkt som kreditt for aa kjøpe mat, andre fornødenhetsartikler og raaemner vilde dette føre til at naturfrembringelser og produkter av menneskelig arbeide vilde bli stillet til forføining for centralmaktenes befolkning.

Paa samme maate vilde tilbakebetalingen bety at produkter av den tyske jordbunn, de tyske mineralleier eller av tyskernes arbeide vilde bli stillet til raadighet for de laangivende folk. Uttrykt i vanlig forretningsspraak vilde dette lyde: Et laan til Tyskland vil bety et veldig overskudd av Tysklands *innførsel* over dets utførsel; tilbakebetalingen vilde bety et overskudd av tysk *utførsel* over innførselen. Paa tilbakebetalingstiden vilde altsaa en uhyre mengde tyske varer flyte over til de laangivende land. En *gradvis* tilbakebetaling vilde bety en *gradvis* øking av Tysklands eksport til England, Norge o. a. l. *Hvis* laanet overhodet skal tilbakebetales vil dette uundgaaelig føre med sig en sterk tysk konkurrense paa verdensmarkedet.

Men dette resultat ønsker ikke den engelske eller norske kapitalist. Hans ønsker maa være aa holde tyske varer ute av landet og naar han ønsker aa faa sine penger tilbake igjen kommer hans egne interesser uvegerlig i strid med hverandre.

Fra arbeidernes synspunkt vil saken ta sig noe anderledes ut. Et stort laan til Centralmaktene forat disses befolkning skal kunne kjøpe mat og raaemner vil stille mindre av disse ting til raadighet for de engelske og norske arbeidere og tvinge dem til aa senke sin levefot. Eller for aa uttrykke det i forretningsspraaket: De nye kjøpere paa verdensmarkedet vil drive prisene i veiret uten aa heve arbeidslønningene — ialfall ikke før efter en lengere tid — og levefoten senkes følgelig. Paa samme vis vil tilbakebetalingen bety en sterk innførsel av billige tyske varer som vil gjøre det lettere for arbeideren aa skaffe sig det han ønsker; arbeideren vil derfor ønske tilbakebetalingen velkommen.

Det ser ut til at den saakaldte fri konkurrense saavel mellem nasjoner som mellem individer er ute av stand til aa skape økonomisk stabilitet i Europa. Prispendlet vil svinge frem og tilbake med stridigheter mellem kapital og arbeide som sin uundgaaelige følger. Grunnen er at frikonkurrensen som man har tenkt sig som en fin *regulator* av det økonomiske liv, istedet av smarte forretningsfolk er blitt gjort til en *ophopende* kraft som nesten har kvalt den regulerende innflytelse.

Tenker vi paa menneskeheten — eller særlig paa Europas folk — som en stor familie, er det aapenbart at de lemmer av folkefamilien som f. t. har overflod eller i det minste tilstrekkelig bør dele dette med sine lidende brødre. Og jeg antar at mange mennesker baade i nøitrale og i seirherrenes land er enig i det. Jeg

tror endog at det ogsaa er mange som vil være enig i at det ikke er ønskelig at de folk som maatte være blitt hjulpet i denne tunge tid i fremtiden skal maatte arbeide ekstra haardt for aa betale tilbake en gjeld til folk som ikke trenger det. Det vil sikkert være andre folk som i fremtiden kan trenge hjelp enn de som nu maatte ville hjelpe sine hungrende fiender: Jeg tenker paa de *farvete raser*.

Fins det noen maate hvorpaa det er mulig aa disponere over kapitalen slik at den kan flyte til de kapitalfattige steder? Naturligvis fins det revolusjonære maater, men selv disse virker ikke egentlig hurtig, og i overgangstiden blir altid en hel del ødelagt, og det har vi ikke raad til.

Jeg skulde tro at den enkleste evolusjonær metode vil være aa skape en mektig *Folkeforbundsbank med sin egen myntfot*. Den kapital som trengtes til et slikt institut burde komme fra alle deler av Europa og — om mulig — Amerika med. En slik bank vilde være istand til aa overføre kapital uten hensyn til den nasjonale engstelse, og om banken var sterk nok vilde dens nye myntfot være en mektig stabilisator av all annen valuta, og bidra til aa skape en økonomisk enhet av Europa.

Selvfølgelig vilde dette skridt ikke gjøre ende paa kapitalismen, men det kan vi ikke vente paa. Og hvis banken som medlemmer av sitt representantskap talte representanter for demokratiene i Europas parlamenter (og Amerikas med), var det en mulighet for at den kunde lede menneskehetens produksjon slik at hensynet til det menneskelige arbeide blev satt over hensynet til utbytte.

Uten aa gaa i enkeltheter vilde jeg peke paa at bankens grunnkapital burde skaffes tilveie av statsmaktene i de deltagende land og ikke direkte av det kapitalanbringende publikum; derved vilde man sikre en vis parlamentarisk kontrol og minske kapitalismens innflytelse.

Et slikt bankinstitut vilde være istand til aa trekke til sig store kapitaler utenom sin egen, og vilde derved være istand til aa disponere over en stor del av verdens rikdom med en *forholdsvis* liten grunnkapital. Den vilde ogsaa minske vanskeligheten ved spørsmaalet om sikkerhet for de kapitaler som flot til de kapitalfattige land. Naturligvis vilde ogsaa en slik bank maatte skaffe sig sikkerheter for de kapitaler den laante ut, men den vilde her kunne ta hensyn til utviklingsmulighetene, og det

vilde være meget bedre enn pantsetting av tollinntekter, jernbaner og annet som det har været foreslaatt. Og for den kapital som blev trukket til fra den almindelige forretningsverden vilde i siste instans bankens egen kapital være sikkerheten. Derved vilde ansvaret bli lagt over fra utmattete land i Mitt- og Østeuropa og paa nøitrale og ententemakter som har makt til aa bære det.

Jeg er fullt klar over de store teoretiske og praktiske vanskeligheter som en slik stor plan fører med sig, men jeg tror den er full av muligheter for en sund utvikling av fremtidens Europa.

Men til syvende og sist kommer det jo an paa om vi er villig til aa sette «et fullt og fritt liv» for vore brødre i Mellem- og Østeuropa over hensynet til sikkerheten for vore egne verdier, og om vi vil ta konsekvensene av den betraktning at personlig eiendom — ogsaa naar den ikke likefrem er et produkt av utbytning av svakeres arbeidskraft — bare er betrodd gods som vi skal bruke til beste for andre.

O. F. Olden.

FOR DERES LIDELSES SKYLD[1])

Vi kan ikke samles ikveld og mindes dem, som gik bort i de sidste ti aar, og bare tænke paa vore egne. Til dem, som nyss er nævnt her, kom døden, som vi er vant til at se den komme. Til de fleste av dem kom den i deres land, deres hjem, og efterat deres livs gjerning var fuldbyrdet.

Men over verden har massedøden gaat som bloddød og hungersdød, og den har ikke spurt efter land og hjem eller efter fuldbragt gjerning. Den har valgt i blinde, og barmhjertighet har den ikke visst om. Vi saa efter den og saa ingen mening i den.

Endda vi søkte en mening —. Og den søker vi stadig. En trang til at tro paa en plan med det hele, idetmindste til at tro paa et fornuftig «derefter», en trang, som har en sikker forbundsfælle i vor selvopholdelsesdrift, tvinger os til at spørre efter en mening. Vort sprog har uttrykket «et lyspunkt i mørket»; det er vandringsmænds og sjøfarendes oplevelse, som har skapt dette uttryk, og jo mørkere vei eller hav vi færdes paa, desto utaalmodigere venter vi paa «lyspunkterne». Ave maris stella!

Men desto lettere lar vi os ogsaa bedrage. Jeg kunde ikveld søke lyspunkter midt i selve den grusomme tildragelse, jeg kunde — kanske — endog skape stemning ut av visse sider ved den, kunde minde om de dræptes troskap, om soldatens pligtopfyldelse, om moderens kamp for at redde sit barn fra hungersdøden, om hvor litet de alle klaget. Og lad os ikke i avstandsklokskap være urimelige mot det store i menneskene. Fortællingen om skibene, som sank, og soldaterne som syngende sank med, om vore egne sjøfolk, som la ut og ut igjen, om de unge mænd, som bad om at bli stillet paa forreste og farligste post, — den fortælling rummer baade himmel og helvede, triumf over døden midt i myrderiet. Men sterkere, allikevel, er vort indtryk av dødens triumf, og vi skal ikke ikveld sløre dette indtryk til med

[1]) Tale ved studentersamfundets fest til fædrenes minde 1920.

blomstrende gravskrifter. De, som selv var med i krigen, taler ikke saa gjerne om detaljerne ved den. De kalder den en brutalitet og en elendighet. Gamle dages historieskrivere — for en syv, otte hundrede aar siden — har et godt ord om sin samtids krige. De pleier ikke at gi tørre fornuftgrunde for, at krig kom istand, de opholder sig ikke ved grænsespørsmaal og toldspørsmaal, de sier i regelen kort og godt: i det og det aar anstiftet djævelen en krig mellem Frankrig og Tyskland! I sin rot er krigen djævelskap; den adskiller — paa mange maater — hvad Gud har sammenføiet. Det vilde være grovt selvbedrag, om vi ikveld, for en halvtime, kunde berolige os med helte-forherligelse.

Saa vil vi kanske søke et lyspunkt i resultatet, i freden, i forbundet med det forjættende navn, i mange nationers befrielse fra fremmed styre. Og lad os ikke se mørkt paa freden; det har vi ingen ret til; endnu vet vi for litet om de utviklingsmuligheter, den gir. Kanske har vi her i landet selv nogen skyld i, at en av de sterkeste følelser, freden utløste i os, var skuffelsen. Vi har ikke klart forstaat, at den store kamp inderst inde var og maatte være en kamp om magten, og vi har som tilskuere ikke kunnet sætte os ind i, hvor meget, hvor ned til dypet kampen har oprørt de kjæmpende nationers sjæl. Men om vi ikveld, naar vi mindes de dræpte, vilde si, at resultatet var ofrene værd, vilde der være et og andet i os, som reagerte. At feire mindet om de døde i resultatets navn, — det falder ikke let selv for seierherrerne, saa uhørte som ofrene har været. Og der er sider ved selve fredsverket, som virker mistænkelige. Befrielsesprincipet har havt en tendens til at glemme seierherrernes egne undertrykte, ja til at øke deres tal, den store pakt mellem folkene stritter endnu av bajonetter; blokade og hungersdød agtet ikke paa vaabenstilstanden, den dag i dag forkommer tusener av mennesker for et valutaspørsmaals skyld. — Ja, der er jo ogsaa den n o r s k e stat nøieregnende. Staten ser sig nødt til at være en streng husholder; da blir den stundom en middelmaadig kristen. —

Men saa kunde vi kanske finde et klarere lyspunkt i det had, krigen har skapt mot krigen selv, i de unges proteststemning, i det nye sind, som ikke regner med gamle eller nylige opgjør, men med ganske andre værdier: med den broderskapsfølelse, som gaar ut over alle landegrænser og ikke gjør holdt paa autoriteternes bud.

Vi skal bare vogte os for at tro, at denne følelse faar det let i livet. Her er urgamle insintkter at overvinde.

Man kan forfærdes ved at se, at mange av de slagord, som lod under krigen, har Metusalems alder. Allerede for 700 aar siden var mange franskmænd paa det rene med, at grænsen mellem deres land og tyskernes var grænsen mellem civilisation og barbari. I Tyskland var man like klar over, at Frankrig var letfærdighetens hjem og Italien tyvenes fædreland. Allerede i det 15. aarhundrede var engelskmændene i andre folkeslags forestilling blit kræmmernationen. Det er den gamle svakhet: man ser skjæven i sin broders øie, man takker Gud, at man ikke er som denne synder, man har et stemningsgrundlag for den «hellige» krig.

Men endnu dypere ned gaar de instinkter, krigen har til sin raadighet. Den trang til det overordentlige, til spændingen, som ligger i det menneskelige sind, har gjerne villet søke utløsning ogsaa i vaabenmøtets spænding. Det heter i vor gamle historie: da Olav «kyrre», den «fredelige», var død, var der vokset op en ny ungdom i Norge, en som hadde glemt krigens ulykker og tørstet efter ny bedrift. Med en slik bølgegang i stemningen maa vi endnu regne. Der er en lov, som sier, at et menneske ikke lærer av andres ulykke; man maa prøve ulykken selv.

Med slike vanskeligheter har broderskapsfølelsen at kjæmpe. Om den er sterk i os nu — den er det kanske mere som idé, end som følelse forresten, — saa er det godt. Men naar vi ikveld mindes de dræpte, kan det jo ikke være for at fortælle, at vi er saa meget visere end de, for at bryte staven over deres begeistring, da de drog ut, eller over deres troskap gjennem fire lange aar. Vi møtes ikke her for at forherlige krigen eller prise resultatet, men heller ikke for at slaa os til ridder paa den visdom, vi har faat ved at være tilskuere. Ikveld skal vi mindes dem, krigen dræpte, for deres lidelses skyld.

De fleste av dem, som fra aar til andet drog ut i krigen, var unge som vi. De gav sin ungdom for sig; de gav fra sig den skjønne forrettighet, som er ungdommens: at kunne tænke fremover, leve i fremtid. En mur av jern skilte barn fra mor, mand fra hustru, elsker fra den han elsket i ung drøm. En mur av jern, — og bak den var man paa tomands haand med doden. Der var kanske, i dette møte, et og andet, som barmhjertig gav erstatning, gav den selvovervindelsens ekstase, som gjennemskin-

ner og frigjør. Men denne erstatning var ikke let opnaaelig, og endnu mindre var det let at holde den fast gjennem uker, maaneder, aar.

De ensomme fik en oplevelse, som i de første krigsukers storm laa fjernt fra deres forventning: krigen, det overordentlige, blev efterhaanden til hverdag, graa, kold, kuende hverdag. Landskapet blev underlig solløst, livet et skyggeliv, en trældom. Og hverdagen hjemme, den de hadde forlatt, blev helg at tænke paa. Alt tilvant og smaat og tilfældig i den blev nyt og stort og væsentlig. At kunne se solen gaa op og ned over hjemmet, det var som en fjern, forspildt lykke. At kunne ligge i susende skog og høre vaaren komme, — det var som en forsømt høitid, som et sagn, de ikke nok hadde lyttet til, om himlens naade mot jorden. Selv asfalten i gaterne, den graa, som vi andre saa ofte taler ondt om, fik glans for dem, dørklinken til hjemmet, som for os er en upaaagtet tjener, blev som en ven at tænke paa. Et tilfældig haandtryk, en hilsen i forbifarten blev noget at mindes. I erindringen om arbeidet, endog det tunge eller ensformige, gik der poesi. Og evig og altid var de kjære i deres tanke og deres drøm: lider de? sørger de?

Virkeligheten var haard mot spørgerne. Den skilte dem fra alt det, de elsket, og bandt dem til alt det de hadet. Og millioner av dem kom aldrig hjem; døden gjorde ende paa deres lidelser, fællesgraven tok imot dem. Andre kom lemlæstede hjem, til fattigdommen, eller til en medlidenhet som knapt vil leve saa længe som de selv. Mange kom tilbake for at finde sit hjem lagt i grus eller herjet av hungersdøden.

Vi har raad til at mindes dem, som døde, uten bitterhet mot nogen. Nu er de ikke «krigførende» længer. Og hvad vi end kan mene om regjeringernes politik, — det var jo ikke for sin fornøielses skyld og heller ikke for egen velfærds skyld, de regjerede steg ned i skyttergravenes eller undervandsbaaternes helvede. De tok liv, mange kanske paa en brutal maate, ti krigen utløser brutalitet; men de gav ogsaa sit liv, mange kanske for en daarlig sak, — men det var sagt dem alle, at saken var god, og det maatte de tro for at kunne holde livet og døden ut.

Vi mindes dem ikveld for deres lidelses skyld. Og deres lidelse taler til os. Sterkere end om «garantier» og «historiske grænser» og «militære hensyn» taler den om de menneskelige kaar, som for-

ener os alle, og de menneskehetens opgaver, som skulde forene os alle. Vi ser denne lidelse gjennem al historie. Vi ser hvor upaalidelige de har været, de ytre værdier, som er kjøpt med den, en seier, en stats magt og glans. Og det slaar os, at lidelsen taler anderledes end seirene, at den har en varigere lærdom til os. Lidelsen taler ikke magtens sak, den minder os om vor samhørighet. Jeg tror ikke, den lærer os, at vi skal fornegte fædrelandet. Det er de færreste mennesker givet at kunne undvære hjem og fædreland uten at bli utmarvet og kold paa det. Men den som virkelig elsker sit hjem bryter ikke ind i andres lykkelige hjem, og den som virkelig elsker sit fædreland elsker ogsaa andres følelse for deres land. Det er bare hovmodet, uvidenheten og racefordommenes atavisme, som altid vil krænke de andre.

Heller ikke tror jeg, at lidelsen sier til os: «Giv det hele op, læg armene i skjødet! Menneskene er jordens barn, og hadet og nederdrægtigheten er deres arv». Det er Mephistos tankegang:

Von Sonn' und Welten weiss ich nichts zu sagen,
Ich sehe nur, wie sich die Menschen plagen — —

For mig staar det, som om vi vilde være usande, hvis vi tydet lidelsens hemmelighet slik. Lidelsen kalder paa menneskene. Og vi vil tro, at de er paa den rigtige side, de mange tusener — de mange, mange flere end vi vet om — som i disse maaneder er gaat ut i verden for at bringe hjælp. De forgylder sig ikke med retfærdighet, de vet som Portia, at barmhjertigheten kommer guddommens billede nærmere; de spør ikke efter gammelt fiendskap, de vet, at samaritanen ikke fortapte sig i nationalitetsbetragtninger, da han saa den hjælpeløse. Jeg skal bare nævne Amerikas og Englands kvækere. De har ikke sparet sig, ikke sit arbeide, ikke sin tid, ikke sit gods og guld, ikke sin trøst, — intet av sin broderlighet. Som de angelsaksiske tros-bud i gamle dage har de seilet over havet; de er ikke kommet med bebreidende ord, men med hjælp til det land, som nyss var fiendeland. De har tat det som et møte med ham de tror paa, som en leilighet til at elske ham: «Jeg var hungrig, og I gav mig at spise; jeg var fremmed, og I tok mig til Eder; jeg var naken, og I klædte mig; jeg var syk, og I besøkte mig; jeg var i fængsel, og I saa til mig». — Vi kan nok staa her en aftenstund og tale om kristendommens fallit og ha ganske gode argumenter, men mens vi taler, findes de endnu, de som er «jordens salt».

Vi avviser resignationens fristelse, Mephistos fristelse. Ungdom skulde avvise den, som ungdom avviser den i «Faust»:

Der Mensch, den du immer bei dir hast,
Ist mir in tiefer, innerer Seele verhasst — —

Idet vi reiser os for at hædre mindet om de dræpte, — de som sank paa slagmarken eller paa sjøen eller i hjemmet — vore egne landsmænd og de andres millioner — mindes vi deres lidelse og tar mindet med i det arbeide for en bedre fremtid, som vi har ungdoms mod og ret til at tro paa.

Fredrik Paasche.

KIRKEN

Vi trænger nu at besinde os paa hvad kirken er, og hvad vor skyldighet er overfor kirken. Ti saa længe har «kirken» nu paa forskjellig vis været trukket ind i vort ordskifte hertillands, at det tilslut er blit mere end almindelig uklart hvad vi mener med «kirken». Og mange, maaske de fleste, er i virkeligheten glidd langt bort fra det som er det evangelisk lutherske grundsyn paa kirken, og over i forskjellige ulutherske yderlighetsopfattelser. Mange gaar til den yderlighet, at de i virkeligheten slaar vrak paa «kirken» og ikke har andet end kritik og misnøie overfor den. Og andre er blit saa «kirkelige» at de er rent katolske, fordi de har bruk for «kirken» som autoritet og norm for vor tro og lære.

Hvad er kirken?

Lægger vi merke til, hvorledes vi for tiden vurderer kirken, er det likefrem forbløffende hvor forskjellig vurderingen kan bli; det er saa ingen skulde tro det var samme ting det gjaldt.

Paa den ene side bekjender vi om søndagen med hverandre troen paa en hellig almindelig kirke. Og vi synger salmer som Grundtvigs vakre: «Kirken den er et gammelt hus», eller den som stammer fra Peder Dass: «Kirken er til moder kaaret». Vi hører om de svenske studenters ungkirkelige rørelse og synger med dem biskop Eklunds: «Fädernas kyrka i Sveriges land, Kärast bland samfund på jorden! Vida hon famnar från strand til strand, Fast är hon grundad av Herrens hand, Byggd till hans tempel i Norden».

Men — for saa at ta det mest yderliggaaende til motsat side — samtidig kan vi, stundom endog fra de samme læber, høre de sterkeste fordømmelsesdomme over kirken. Kirken, heter det, er faktisk kun en karikatur av det Jesus mente. Den anstiller sig som aandelig arvtager efter ham; men i virkeligheten vilde det være mere end tvilsomt hvorledes den vilde stille sig til ham selv om det kunde tænkes at han kom lys levende, slik som han i sin tid gik omkring i sit kjøds dage. Den er smaaskaaret og stivbenet og dømmesyk, avlægs i sin tænkning, kjølig i sit hjertelag,

magtløs og viljesvak i det gode, et gjensidig understøttelses- og assuranceselskap av undermaalere.

Denne uhyre forskjel i vurderingen, beror den alene paa at øinene som ser, er forskjellige? Nei, den beror virkelig ogsaa — frem for alt — paa, at det som de ser paa, er to forskjellige ting.

«Kirken» — det er i bokstavelig mening et tvetydig ord. Og tildels ligger dette i sakens natur: kirken maa til en viss grad være et tvetydig begrep, og vil like til dagenes ende vedbli at være det — paa en og samme tid noget utvortes, som er ufuldkomment, forkrænkelig og eggende til kritik, og samtidig tillike noget med evighetskræfter i sig, herlig og himmelsk — paa en gang menneskelig, ofte alt for menneskelig, og samtidig tillike guddommelig. Hvorledes skulde den kunne være anderledes end begge dele paa en gang?

Denne tvetydighet kan neppe uttrykkes bedre og klarere end i det gamle slagord fra kirkefaderen Augustin, som fik avgjørende betydning i reformatorernes syn paa kirken: *Den usynlige kirke* — og den synlige kirke. Dette er to forskjellige ting som dog uadskillelig hænger sammen, skjønt de ikke paa noget punkt helt dækker hverandre.

Selv ikke i aandsindhold og maal stemmer de — empirisk set — helt overens Det *kan* hænde at den synlige kirke sætter sig falske maal og blir usandhetens og uretfærdighetens tjener. Eller, for at bruke de sterke og klare ord: Den synlige kirke *kan* stundom være djævelens ærindsvend; dette gjælder ikke alene den katolske kirke, hvorom reformatorerne hadde at tale, men like saa vel ogsaa den evangeliske; det gjælder folkekirke og frikirke og sektsamfund og frivillige foreningsorganisationer. Og i grunden er det ikke bare i enkelte ulykkelige tider at usandhetens og uretfærdighetens surdeig findes i kirkesamfundene; nei, den findes til alle tider, bare at den normalt skal holdes nede av sandheten og retfærdigheten.

Endnu tydeligere er det, at den usynlige og den synlige kirke ikke helt dækker hverandre i omfang. Den synlige kirke — ogsaa sekterne og de frivillige foreningsdannelser — undgaar ikke at ha mange døde lemmer, og kan ikke engang undgaa døde prester og ugudelige lægprædikanter. Og hele det persongalleri som vi kjender fra Jesu tider — farisæerne og de skriftlærde, ypperstepresterne og sadducæerne osv. — holder naturligvis nu til i kirken;

hvor ellers skulde de være? Paa den anden side vil det altid være saa at flere eller færre av Jesu sande disciple, av den hellige aands gjerning, av den usynlige kirke i vort land, vil paa sæt eller vis være utenfor «kirken», d.v.s. den synlige kirke— saakaldte «ukirkelige» eller endog antikirkelige, baade efter sin egen mening og efter andres, eller sekterere, eller ensomme Guds børn som i grunden er utenfor ethvert samfund. Ja, stundom kan noget av Guds aands vigtigste ord til kirken komme gjennem likefremme fritænkere, agnostikere og tvilere.

Naturligvis vil det være ret og gavnlig at forme og organisere den synlige kirke slik, at den ikke mere end høist nødvendig blir forskjellig fra den usynlige — ikke stænger ute den som virkelig hører med til den hellige aands gjerning, og heller ikke lar sig lede slik at den blir en tjener for usandheten og uretfærdigheten Men helt ut lar dette sig aldrig opnaa her paa jorden.

Den usynlige kirke — det er Guds aands usynlige gjerning; det er «alt paa vor mark i tusen aar der grodde til sjæleføde»; det er de helliges samfund i den hellige aand —ikke bare det direkte indbyrdes brodersamfund, men det indirekte, frem for alt det indirekte samfund, samfundet med den fælles Gud og derigjennem med alle de hellige.

Den synlige kirke — det er den synlige form og organisation eller de forskjellige organisationer. Vort folk har den lykke at det i det væsentlige er samlet, ogsaa kristelig, i én fælles organisation, og dog tillike har den mangfoldighetens aandelige rigdom som ligger i de mange frivillige organisationer indenfor den ene, rummelige ramme.

For os mennesker er det vanskelig at holde disse to, som er saa forskjellige, ja motsatte og dog uadskillelig sammenhørende, rettelig sammen. Saa snart vi rigtig faar øiet fæstet paa den ene, forsvinder den anden for os.

Snart forser vi os paa «kirken» — eller andre synlige organisationer, f. eks. vort eget specielle kristelige landsforbund — og og mister av syne at alt dette dog kun er den synlige kirke. Og vore tanker og formaal blir i det synlige, jordiske; vi blir mennesketrælle og praktiske kirkepolitikere eller foreningspolitikere. Sjeldnere hænder det vel i vor materialistiske tid, at nogen forser sig saaledes paa det usynlige at den synlige kirke og de organiserte samfundsdannelser blir likegyldige og fremmede for ham.

Snarere hænder det, at det skrøpelige ved de synlige organisationer falder en saa grelt i øinene, at man frastøtes av den grund. Men man blir aandelig fattigere ved slik aandelig fornemhet.

Ti de to hører dog sammen. I det synlige, skrøpelige, ofte alt for menneskelige, virker Guds hellige aand med naadens midler.

Dette er i grunden alt sammen velkjendte sandheter som er uomtvistelige mellem lutherske kristne. Og allikevel vilde meget været anderledes i vort kirkeliv og vor «kirkestrid», dersom de stridende stadig hadde tat skyldig hensyn til disse sandheter. Adskillig, baade av nedsættende domme over den kirkeordning vi har arvet fra vore fædre, og av overvurdering av den synlige kirkes autoritet og magtmidler, vilde da været undgaat. Man vilde heller ikke ha kunnet glemme vore fædres syn paa presten som «Herrens tjener» — ikke menighetens eller kirkens tjener i den mening hvori det nu ofte blir sagt.

Naar vi har klart for os hvad kirken betyr, da blir det ogsaa klart hvorledes vi i Jesu navn skal stille os til kirken, den synlige kirke.

Vor norske kirke — helst tat i den videste mening, omfattende alt organisert kristelig arbeide som aandelig hører hjemme i vort folk — er vor mor i Herren, vor gamle mor, dog ung som vi selv, ja ung som fremtiden.

La mig da faa lov til at tegne den kristnes stilling til kirken i ordene fra Luthers forklaring av budet om at hædre far og mor. De ord høver ganske godt.

1. Vi skal ikke «ringeagte» vor mor, men hende skal vi «holde i ære» og «agte». Og dette ikke først og fremst for kirkens egen skyld (kanske kan mangen en synes at den ikke fortjener stor ære), og heller ikke av forfængelighet, fordi kirkens skam er ogsaa vor egen skam som kirkens lemmer. Men dypest og egentligst for Herrens skyld, fordi vi har lært at «frygte og elske Gud». Ti kirken er dog det ydre redskap som Guds aand har værdiges at bruke. Vi kan til med si, at jo skrøpeligere kirken maatte være, desto større er den ære som Gud har værdiges at gjøre paa den, og desto klarere har vi grund til just for Herrens skyld at ære den.

Men vi skal heller ikke glemme det, vi nordmænd som har saa let for at kritisere og være misnøide, at alt i alt er det en meget

rik arv av kristendom som vor kirke har samlet til os. Den er saa rik, at kanske — alt i alt — knapt noget andet folk eier den rikere. De kan nok eie mere end vi i visse henseender, det ene folk saa, og det andet saa, og vi har forskjellig at lære av baade det ene og det andet. Men jo mere man reiser omkring og jo mere man ser, desto mere mener jeg en kommer til at se med tak og vyrdnad paa vor egen norske kirkes rike arv av kristendom.

Vi skal agte denne arv; det er den som ogsaa vore «ukirkelige» og vore kritiske har hat og har som sin grundkapital. Vi skal agte vor kirke for denne arvs skyld. Men endnu mere skal vi agte hende for hendes fremtidsmuligheters skyld, de som Gud har tiltænkt vor kirke at virkeliggjøre paa grundlag av arven som hun har, og som han har kaldt os til at arbeide med paa.

2. Vi skal «elske» vor kirke — er et slikt bud nødvendig? I den er det jo Guds hellige aand har møtt os; der blev vi døpt da vi var smaa; der var længe før vor tid det kirkeliv utviklet av Gud som vi har levet paa og endnu lever paa. Til den er vi knyttet med tusen baand; den har Gud gjort til vort religiøse hjem. Det vilde være utaknemmelig ikke at elske den — for Herrens skyld som har git alt, og uanset om kirken — den synlige kirke — i sin ufuldkommenhet og synd stundom maatte ha gjort os baade sorg og skade. Slikt glemmer vi i vor glæde over alt det uundværlige Gud har git os gjennem kirken. I den henseende staar vi just likedan som barnet staar til sin mor.

3. Vi skal «tjene» vor kirke — tjene den slik som Herrens aabenbarede vilje viser os og i Herrens aand. Er den fattig eller i nød, er dette bare desto større grund til at tjene den. Eier den en rik arv og store fremtidsmuligheter er ogsaa dette bare en grund mere.

4. Vi skal — det blir det sisste led vi kan hente fra Luthers forklaring — vi skal ikke «fortørne» kirken, men «lyde» den. Nemlig atter igjen slik som det stemmer med Herrens ord og i Herrens aand. For Herrens skyld er dette vor plikt, og saasandt vi ærer og elsker vor kirke, er det en selvsagt og kjær plikt.

Men hvad ligger saa i de ord som atter og atter kom igjen: For Herrens skyld, efter Herrens vilje og i Herrens aand?

Deri ligger for det første det sterkest mulige motiv for os til virkelig at gjøre dette, baade at skulle det og at gjøre det. Det

er et motiv som er hævet over alle smaahensynene og alt det som hører øieblikket og det jordiske til, enten det nu heter kirkedepartement eller sogneprest eller indremissionsforening, eller hvad det nu kan være som de forskjellige har tat anstøt av. Det er et overjordisk, evig og guddommelig motiv, et absolut motiv.

Og deri ligger tillike, at i grunden er det ikke den synlige kirke i og for sig, som vi elsker og tjener og lyder, men den usynlige — kirken efter dens guddommelige idealside, uten dens synder og skrøpeligheter.

I virkeligheten gjælder noget lignende ogsaa overfor forældre. Derfor har ogsaa dér budet om at hædre og elske dem sit selvfølgelige forbehold. Jeg bare minder om Jesu forfærdelig kvasse, paradoksale ord: Den som ikke hater sin far og mor osv., kan ikke være min discipel. Saa frygtelig kan forholdet tilspidse sig — og slet ikke bare for reformatorer og andre banebrytende aandens stormænd, men for ganske almindelige kristne; Jesus siger: «Han kan ikke være min *discipel*».

Altsaa: Vi skal elske og ære kirken — men efter Guds vilje, aldrig slik at vi usandfærdig understøtter den i dens synder og ufuldkommenheter eller undrar os plikten til at si et aapent og mandig ord imot kirkens mangler i stort og i smaat. Vi skal tjene den i Jesu selvopofrende kjærlighet — ogsaa dermed at vi i hans kjærlige hensynsløshet kritiserer dens synder og ufuldkommenheter. Vi skal ikke fortørne den ved forstaaelsesløs ukjærlighet eller hovmodig ringeagt eller selvgod egenraadighet. Men dersom kirken fortørnes over Guds ord og kristen gjerning, ikke vil taale ærlig oprigtighet og mandig aapenhet, og vil holde personlig kristelig sandhetserkjendelse ute ved magtmidler — da er dette kun bevis for at den trænger kvass og haard tiltale i Jesu navn, for at den ikke skal komme til at holde sandheten nede i uretfærdighet.

Saa meget om at ære og tjene kirken efter Herrens vilje — ikke just efter den synlige kirkes egen vilje, som aldrig er helt uten feilsyn og syndighet.

Og vi skal ære og tjene kirken for Herrens skyld. Det vil si: Slik at vi har vort kald fra Herren, ikke fra kirken (ialfald ikke dypest set). Netop naar vi elsker kirken, ligger det saa nær at bie indtil kirken (d.v.s. presten eller en anden embedsmæssig eller

foreningsmæssig myndighet) kalder paa vor tjeneste. Men det er jo egentlig langt fra det rigtige. Ja, selv om kirken ikke vil ha vor tjeneste, er vi dog, alle som én -- saasandt vi er Jesu disciple — kaldet av ham til for *hans* skyld at tjene kirken efter hans vilje. Mer end nogensinde har vi da plikt til at tjene den; ti saa sandt vi er visse paa vor egen kaldelse, saa maa det jo være klart for os, at kirken i sit vrangsyn mer end ellers trænger at bli betjent med sandhets tale.

Endelig skal vi ære og tjene kirken i Herrens aand. Det vil blandt andet si: I ubestikkelig sandfærdighet, i hellig frygtløshet og fremfor alt i selvopofrende kjærlighet.

Selvopofrende! Ti kristendommen har ikke som sit egentlige maal at sørge for sig selv, ikke engang at sørge for sin sjæl, men at opofre sig selv. Kun der hvor selvopofrelse findes, findes virkelig «kristendom». Ti kun der findes Jesus Kristus.

Jeg vil bare peke paa én side ved Jesu selvopofrende kjærlighet. Den krævet og ventet ingen løn — ikke engang den løn som ligger i ros og anerkjendelse; Jesus led villig endog døden og bad tilmed for sine forfølgere. Ogsaa vi skal være villige til uten sure miner at høste utak og tilmed lidelse til løn for vor tjeneste. Det er bare godt; det er just — mere end noget andet — at følge i vor frelsers fotspor. Det burde kun gjøre os end mere glade og opofrende i tjenesten.

Men to anfegtende spørsmaal melder sig.

Det første gjælder den enkelte.

Vi maa spørre: Kan vi skrøpelige mennesker magte dette, at elske kirken og dog elske den saaledes, at ære og tjene og lyde den og samtidig være slik uavhængig av den og alene avhængige av vor Herre? Er det ikke over vor evne?

Dertil er først at svare: Her spørres ikke om hvad vi kan, men om hvad vi i Jesu navn skal og maa. Og dernæst: han gir kraften til at kunne; bare stol paa det, det holder stik.

Men, sier mangen, er ikke allikevel dette at overvurdere det kald som Gud gir den enkelte, menige kristen? Enhver av os kan jo saa let føres vild paa grund av synd og kortsynthet. Blir det ikke allikevel det tryggeste for en kristen, hvis kirken for alvor fortørnes, at bøie sig og underordne sig kirkens dom? Eller

at trække sig tilbake fra kampplassen, opgi sin stilling i kirken og træ ut av den?

Dertil er at si tre ting.

Den ene er, at hvis kirken fortørnes, saa kan ikke en kristen ta dette med let hjerte eller uten alvorlig prøvelse under bøn og overveielse, hvorvidt man dog ikke selv skulde ha uretten paa sin side. Det motsatte vilde være litet kristelig.

Den anden er, at hvis man ikke kan overbevises i sin egen samvittighet, men blir viss i sin sak, da har man ansvar overfor Herren selv om man bøier av. Man maa ikke efterligne den tjener i Jesu lignelse som av lutter beskedenhet gravet det betrodde pund ned i jorden.

Og den tredje er, at en kristen hverken har ret eller plikt til at træ ut og bryte kirkesamfundet, hvis man da ikke er nødt til at gjøre det for at bevare samvittigheten ren. — Dette er gammelt luthersk standpunkt. Hvor ofte hørte jeg ikke i min ungdom Luther prises just derfor, at han ikke traadte ut, endog av den katolske kirke, men overlot det til kirken at paata sig det ansvar at ekskludere ham.

La os da i smaat som i stort stille os slik, at vi ikke behøver at skjæms ved at kalde os lutherske kristne. Det blir jo for saa vidt det samme, enten det gjælder paven eller kirkemøterne, som paa Luthers tid, eller det gjælder de tilsvarende magter paa vor tid, det være nu officielle eller private, kirkemyndigheter eller foreningsmyndigheter.

Kun dersom nogen ikke ellers kan frelse sin samvittighet, maa han for samvittighetens skyld træ tilbake. Ti samvittigheten — ikke anden mands samvittighet, men enhvers egen samvittighet overfor Herren — gaar foran alt andet.

Det andet anfegtende spørsmaal gjælder kirken.

Man spør: Kan kirken taale slik individuel frihet uten dermed at utlevere sig selv til ethvert lærdoms veir, og tilslut opløses i kaos? Ja, trænger ikke ogsaa individerne kirkens faste orden og autoritet?

Vi kommer her ind paa brændende spørsmaal, som det ikke er raadelig at avfeie i slutningsordene til en artikel. Derfor bare nogen synspunkter til overveielse.

Religionen, den som man med god grund sier er det personligste

av alt, er dog samtidig faktisk i høieste grad et samfundsanliggende, hvor den ene støtter sig til den anden, og hvor man trænger ydre former og ydre støtter at holde sig oppe ved. Ialfald er det slik med de allerfleste mennesker. Hvis man ikke støtter sin tro til gudebilleder og helgenbilleder, saa holder man sig til kirken — den synlige — og presten, eller til bibelboken som staar — ulæst? — i hylden, eller bekjendelsen. osv. Eller det kan være at et medmenneske, f. eks. en prædikant, er ens aandelige kildevæld og støtte, ens autoritet og helgen. Eller det kan være massevirkningen i en vækkelse eller et brodersamfund.

La os ikke tænke ringe om saadanne ydre støtter; litt av dem finder vi vel overalt, saa de hører væsentlig med til religionen — ogsaa i den nytestamentlige tid og i den lutherske kirke.

Og allikevel er det baade rigtig og evangelisk luthersk dette, at tilslut er religionen egentlig den enkeltes personlige, direkte gudsforhold. Og jo mindre den maa bruke de mange ydre forhold som støtte, jo mere den er fast i troen og selv kan være en støtte for dem som vakler, desto bedre. Altsaa: La os heller ikke overvurdere de ydre støtter; bakom, og under, og over dem er det væsentlige: Guds hellige aand — den usynlige kirke.

Den egentlige støtte og garanti — saavel for kirken som for den enkelte — er Guds hellige aand. Uten den støtte vilde alle de ydre støtter være magtesløse. Og med den støtte er alt givet og trygt. Det er ikke den synlige kirke som bevarer og garanterer den usynlige kirke. Men omvendt: Den usynlige kirke — Guds aands gjerning — er det avgjørende, det som holder oppe og gir autoritet og garanti.

Men den er usynlig. Og naar bølgerne gaar høit om baaten, hænder det fremdeles at kirkemænd og enfoldige kristne roper til Jesus: Frels os, Herre, vi gaar under. Og de stræver febrilsk med at faa laget en ny kirkeorganisation, eller andet utvortes middel til at bevare baaten fra at bli slaat i stykker. Men Jesus sier: Hvorfor er I rædde, I litet troende!

Slik er det gaat før, og slik gaar det nu. Og «kirken», d.v.s. den usynlige kirke, har klart sig gjennem mange frygtelige omvæltninger gjennem nitten hundrede aar. Den klarer sig nok ogsaa nu og i fremtiden, saasandt han vil; ti han lever fremdeles.

Og overfor det frygtsomme spørsmål: kan kirken tale slik individuel frihet uten at opløses i kaos? — må vi ifølge bibelens vidnesbyrd og al kirkelig erfaring stille det andet og alvorligere spørsmål: Kan kirken *undvære* slik individuel frihet uten åndelig at stivne til bare at bli den synlige kirke, den ydre, upersonlige skal, og miste selve det som er det væsentlige? — Er først dette spørsmål besvaret, selvfølgelig med «nei», — så indser vi tillike, at kirken bør rumme så meget av slik individuel frihet som menneskenes ufuldkommenhet og synd gjør mulig uten at skaden blir for stor. Når de kristne ikke kan leve og arbeide fredelig sammen, da får de for hjerternes hårdhets skyld skilles, — på samme måte som egtefolk som umulig kan forlikes, får skilles. Men bedre og kristeligere var det jo om de uforlikelige i stedet forlikte sig. Og med gjensidig god vilje kan der findes utvei til nokså langt at bevare kirkesammenhængen og dog gi en ganske vid individuel frihet; både tungetalere og mange andre særretninger får derfor bo og virke under vor kirkes høie og vide hvælv.

Endnu kunde der trænges nogen ord, specielt om de dannede kristnes opgaver og plikter overfor kirken. Ti de dannede kristne har hos os særlige vanskeligheter, og særlige, betydningsfulde plikter. Men det duger ikke at behandle denne sak i nogen korte slutningsbemerkninger.

S. Michelet.

KYRKAN LYFTER HUVUDET

Några intryck från kyrkliga mötet i Stockholm 21—25 mars 1920.

Av kyrkoherden teol. d:r Per Pehrsson.

De hela riket omfattande kyrkliga mötena — icke att förvexla med det officiella *kyrkomötet*, kyrkoriksdagen — ha fått en växande betydelse i svenskt kyrkoliv. Och man kan utan tvekan säga, att det nu avslutade 10:e mötet genom sin storslagna omfattning och sina märkliga inlägg i den pågående kyrkliga kampen intar främsta rummet bland alla i vårt land hållna kyrkliga möten på mycket lång tid.

Vad som i första hand förlänade mötet dess prägel, var dess i pregnant mening *folkkyrkliga* gestaltning. Man kan säga att det på ett sällsport påtagligt sätt visat, hur djupt och långt den svenska kyrkans rötter nå i folkets alla lager. Omkring 500 församlingar hade sänt ombud, valda av kyrkostämma eller kyrkoråd, alla ditresta på egen bekostnad. Hade församlingarna och deras präster på förhand anat mötets vittgående betydelse, hade säkert detta antal flerdubblats. Alla samhällsklasser och politiska åskådningar voro här företrädda. Allmogemännen voro i majoritet. Även en del arbetare, som under debatten deklarerade sig såsom socialdemokrater, voro utsedda ombud. Liksom hela *församlingsrörelsen*, den nya väckelsen inom den svenska kyrkan, har på sitt program: Lekmännen fram i aktivt arbete och ansvar, vart denna lösen bestämmande även i mötets förhandlingar. Den svenska historieforskningens nestor, prof. Harald Hjärne, var mötets första talare, och hans vetenskapligt utformade föredrag slutade med en kraftig förklaring, att sambandet mellan svenska folkets öden och Sveriges kyrka gör det till en historiens nödvändighet, att kyrkan icke kan lämnas ur räkningen vid de uppgörelser inom samhället, inför vilka samtiden står. Bland föredragshållarne och talarne vid mötet märktes en prins, Oscar Bernadotte, en läkare, dr. C. Sebardt och en frejdad naturvetenskapsman, prof. Lindman, hofrättsrådet G. Ribbing, Fosterlandsstiftelsens predikant

C. A. Hedlund, kyrkovärdarne M. Mattson och Rudolf Bohlin, rektor Anna Sörensen, Engelbrektskyrkans skapare, prof. I. Wahlmann, folkskolläraren C. G. Joelson, disponenten Carl Öhman, veterinären G. Thorsell, f. statsministern landshövding Hj. Hammarskiöld, riksdagsmännen jordbrukaren P. H. Sjöblom och journalisten Fabian Månsson, kyrkohistorikern prof. Hj. Holmquist, rektor M. Björkquist, f. statsrådet Hugo Hammarskiöld, biskop Danell och ett 10-tal präster.

Bland vice ordförandena märktes bl. a. universitetskanslern Swartz och Fosterlandsstiftelsens ordförande, general Malm.

Alla dagarna var kyrkan fullsatt även av åhörare. Kungaparet och statsministern Branting, ecklesiastikministern, flera förutvarande statsråd och ett stort flertal riksdagsmän av båda kamrarne och av alla partier, även framskjutna frikyrkoledare, syntes där.

Man fick ett starkt intryck utav att den religiösa frågan nu blivit det brännande spörsmålet i tiden. Den gamla småförnämheten, som ansåg sig stå så långt ovanför de religiösa livsfrågorna, och som fordom vid möten av detta slag fick så eklatanta uttryck i visa tidningsorgans hånande refererande av förhandlingarna och karrikatyrer av dess framträdande personligheter, har icke kommit till uttryck denna gång. Den har uppenbarligen förlorat fotfästet.

Ett påfallande drag var också mötets ireniska drag ifråga om skillda åskådningar och riktningar inom kyrkan. Der talades konsekvent om «kyrkans frikyrkliga medlemmar», deras missions bragder fingo sitt rättvisa erkännande och likaså deras arbete inom folket, men utan att åtskillnaderna i åskådning på alliansätt suddades över. Det var säkert första gången som vid ett liknande tillfälle socialdemokratiens och kyrkans representanter möttes i gemensam känsla av ansvar inför folk och framtid. En hand räcktes från vardera sidan till mera samförstånd.

Statsministerns slutord, då han svarade på hälsningen, att han hoppades på att hur formerna än kunde skifta, «inga oförsonliga motsatser skulle finnas» var från hans sida ett beaktansvärdt uttalande och utvisade otvivelaktigt en vilja till samförstånd, som icke skall underskattas. Men den får icke heller överskattas. Ärkebiskopens ord vid flera tillfällen, framför allt vid avslutningen, vittnade oförtydbart, att han insåg, att kyrkostriden med denna ömsesidiga välvilliga orientering ingalunda är afblåst. Venstersocialisten Hinke Bergegrens och Z. Höglunds frene-

tiska angrepp i sin press giva vid handen, likaväl som organets för den ungdomliga vensterfalangen inom det frireligiösa lägret Sv. Morgonbladets uppenbara misstämning innför vad som skedde vid mötet, att man å ena sidan tillmäter detta en mycket stor betydelse, men också å andra sidan, att den nitiska kyrkofientligheten helt visst kommer att söka utnyttja det vacklande tidsläget, till att komma kyrkan till livs, innan ännu den nya tid, som är på väg till en djupare uppskattning såväl av ideella värden som särskilt av kristendom och kyrka, hunnit växa sig stark och mäktig. Om också en och annan fogel lyfter vingarna till flykt med olivebladet i näbben, så måste nog vattnen rinna av jorden, innan frid och endräkt komma att blomstra. Den som vill freden, berede sig på striden!

Vad som hos de båda socialdemokratiska talarne starkast framträdde var den samstämmiga bekännelsen om den materialistiska världsåskådningens tomhet och livsfiendtlighet, stegrad i vänstersocialisten Månsons tal till ett gripande *De profundis.* Där tonade igenom orden en oförtydbar längtan efter liv och sedliga livsvärden, efter Gud och evigheten, ärligt om ock trött, famlande och sökande.

Trots mötets universella och vittfamnande läggning fick de innersta livsfrågorna, det centrala i kristendomslivet, sin mycket framskjutna plats. Det gjorde ett mäktigt intryck att höra bekännelsen om egen upplevad gudsgemenskap i samma livets enkla och friska toner från teologen, industrimannen, vetenskapsmannen och allmogemannen. Man förnam starkt och innerligt något av bekännelsens «de heligas samfund». — Så vitt jag kunnat finna, har i samband med detta möte det gamla talet om kyrkans kyla och död alldeles domnat bort.

Det etiska inslaget, som ju tiden i icke mindre mån behöver, gjorde sig jämväl starkt gällande ifråga om det dagliga livet i hem och samhälle. Hur skulle ett folk i allvarstider kunna skjuta ifrån sig en så omistlig faktor som folkkyrkan såsom fostrarinna av ungdomen och vårt samhälleliga liv!

Klart och ingående framlades riktlinjerna för det kyrkliga församlingslivets utveckling, uppburet av levande människor i menigheterna, och som ett ledmotiv, som åter och åter trädde fram i alla förhandlingar, var ropet efter Kristus, livgivaren och förnyaren av den invärtes människan och hela den värld dock hon ock icke «omständigheterna» gestaltar.

Även kyrkans skönhetsvärden fingo sitt tillbörliga rum i pro-

grammet. De i olika kyrkor anordnade musikandakterna och isynnerhet avslutningsgudstjänstens härliga oratorium bjödo på det yppersta i fråga om kyrklig musik. Prof. Vahlmans föredrag om «Kyrkorummet och andakten» med dess mästerliga klarläggande av den evangeliska tempelbyggnadens principer och hans innerliga uppskattning av de religiösa synpunkternas betydelse vid templets gestaltning, av honom själv omsatta i Lützenkapellet och Engelbrektskyrkan, siade om att en kyrkobyggnadskonstens renässans hos oss är i annalkande.

Mötet vart, utan att vara direkt planlagt därför, genom tidsläget ett talande svar på den socialdemokratiska partikongressens krigsförklaring mot kyrkan och fick också en vittgående kyrkopolitisk betydelse. Att en uppgörelse av förhållandet mellan kyrka och statsmakt förestår är uppenbart. Några fasta och klara linjer härför från kyrkans sida ha icke hittills från auktoritativt kyrkligt håll framlagts. Från pietismen, som i religiöst hänseende är ett så oändligt värdefullt arv i kyrkolivet i denna tid, stammar uppfattningen, som ännu instinktivt råder hos många, att politik, och i all synnerhet *kyrko*politik, är något oandligt och misstänkt. Det ha de troende kristna låtit «världen» sköta. Och det har minnsan synts. Det ha varit ett vacklande mellan olika ståndpunkter utan enande och riktningsgivande klarhet. På denna punkt har mötet gjort en stor och betydande insats genom den klara utredning professor Hj. Holmquist gav över kyrkans rättsliga och historiska ställning i Sverige, under fackmannens insiktsfulla jämförelse med övriga reformationskyrkor, och genom hovrättsrådet Ribbings och ärkebiskopens programuttalanden. Dessa allmänna riktlinjer för statens och kyrkans förhållande till varandra, i deras samband och i deras inbördes självständighet, kunna sägas vara ett auktoritativt uttryck, om också vissa detaljer ännu äro omstridda, för den grundåskådning, som under de senaste åren utkristalliserats i den kyrkliga debatten såsom kyrkofolkets gemensamma ståndpunkt. Särskilt imponerande kom detta till synes i den av alla skilda riktningar, som vid mötet voro representerade, enhälligt antagna resolutionen. Den betonade kyrkans stora uppgift att fostra till gudsfruktan och kristligt leverne och att hävda de andliga och sedliga värdenas nödvändighet och fastslog, att i kyrkans bekännelse, verksamhet och gestaltning får icke något ingripande ske, varigenom hennes evangelieförkunnelse i vårt folk kunde äventyras. Kristi kyrka och församling skall fastmer

själv i högsta möjliga mån bestämma om sin tro och bekännelse och övriga angelägenheter. Uttalandet formades till en klar kampsignal i den kyrkan påtvungna striden, där man vill komma kyrkan till livs, t. ex. i den Engbergska motionen, som vill kväva kyrkans frihet genom att borttaga kyrkomötets medbestämmanderätt i religiösa och kyrkliga frågor och göra riksdagen ensam avgörande ifråga om den kristna församlingens tro och livsformer. Detta så skarpt markerade angrepp mot kyrkan, som vid denna riksdag föreligger till ett första avgörande, strider uppenbarligen mot tidens strävan till självstyrelse och sätter kyrkans frihet att förkunna evangelium i fara.

Resolutionen stannade på ärkebiskopens hemställan vid detta uttalande, ehuru starka röster utan någon motsägelse i sak ville redan i nuvarande läge uttala sin anslutning till det av ärkebiskopen framlagda kyrkoprogrammet.

På samma gång betonades åter och åter av olika talare och sist i den storslagna sluthögtiden i Engelbrektskyrkan av ärkebiskopen, att här icke vore fråga om bildande av något kyrkoparti, även om detta utan jämförelse skulle bliva landets mäktigaste.

Kyrkofrågan hoppas man ännu skall kunna hållas utanför de politiska partifejderna genom att inom varje parti på ledande poster och framför allt i riksdagen kristendoms- och kyrkovänliga män insättas. Om kyrkan av motståndarne tvingades in i den politiska kampen, som hon nu står ovanför och utanför, skulle det medföra stora vådor för hennes inre liv och ej mindre för staten själv.

De 500 valda ombuden gå med fördjupad insikt i lägets allvar och kyrkans berättigade krav ut i församlingarna, och mötets efterverkningar även på det kyrkopolitiska läget komma helt visst att bliva högst beaktansvärda.

Till sist må framhållas den världsfamnande väldiga utsikt, som av ärkebiskoppen öppnades genom skildringen av strävandena mot ett den kristna kyrkans enande, som under de senaste åren fått ett mäktigt uppsving. Närmast torde de komma att taga gestalt i ett ekumeniskt möte som ett hela kristenhetens språkrör. Mötet tillsatte en svensk komite för att arbeta för tankens realiserande.

Äntligen må där som ett slutomdöme pekas på hur genomgående *tjänaretanken* låg på botten av förhandlingarna. Icke

härska över själarne, men *tjäna*, tjäna den enskilde i hans sanningssökande och livskamp, tjäna Guds rikes sak hemma och ute.

Värmande och glädjande var det också att slippa höra den myckna klagan över tidens ondska ock allehanda olycksprofetior, om också ingen falsk optimism gick «udenom» i tidens bistra allvar och nödläge ej minst på det religiösa och sedliga livets område. Under ärligt erkännande av all skröplighet och brist var där framtidsmod och arbetshåg, inbördes solidaritet och kärlek, buren upp och genomeldad av fast och manlig gudsförtröstan och trygghet i stormfyllda tider. «Aldrig», sade en talare, «har kyrkan frimodigare kunnat lyfta sitt huvud än nu».

LITTERATUR

Stammens røst av *Hans E. Kinck.* (Aschehoug. Kr.a 1919.)

Jeg er ikke blevet helt klog paa hvilken *stamme* det er, hvis røst Kinck fornemmer gjennem 5 moderne italienske digteres mund, men det er vel kanske meningen at han har hørt den gamle romerske stamme ta til orde igjen tvert igjennem den hellenisering som engang skapte dens litterære guldalder og som igjen brøt igjennem i den vidunderlige italienske renaissance.

Kinck beundrer nok renaissancen i denne bok som ellers. Men han lytter tydeligvis til noget dypere nedenunder, noget særpræget, uklassisk ved denne race, hvis fortolker her i Norge han er bleven. For at finde dette egentlige, dette levende, driver han studier over sine digtere, virkelige studier, hvor han analyser sig ned i sjælene, lag for lag, for at virke ved den av natur og stamme givne lokalfarve, som kun kan skildres, ikke videre opløses. I denne sin analyse er har ofte tung paa haanden, som naar han behandler nationalskalden *Carducci*, ja ofte likefrem skjærende, som naar han behandler *d'Annuncio*. Men bedst er han, naar han finder det ægte i folkelivsskildringen som hos *Verga* og mest forstaaelig, naar han under *buffonens* latter og midt i *beffens*[1] lystighet trænger ind til den florendsinske aandsart, gjennem *Boccaceio* til *Sacchetti* og til den moderne *Benoli*. Her befinder vi os ogsaa paa bedst kjendt grund og har lettest for at følge med. Og herfra falder der et streiflys ind over Kincks egen eiendommelighet, saaledes som den tydeligst aabenbarer sig i «Da Sneskavlen brast».

Kinck blir vist aldrig populær. Men han er borende analytiker som faa i literaturens verden. Han analyserer langt dypere og mangfoldigere end Ibsen, men savner i regelen mesterens plastiske fremstilling. Ikke helt, evnen dukker av og til op i en detalj — og den glemmer man aldrig.

J. Gl.

[1]) Skøierstrekens.